

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий інститут денного навчання

Форма навчання денна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

_____ Г.П. Скляр

„_____” _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***На тему “ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ
КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ’
В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ”***

***зі спеціальності 242 “Туризм”
освітня програма “Туризм” ступеня бакалавра***

Виконавець роботи Криворучко Олег Вячеславович

(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., доц. Животенко Віталій Олександрович

(підпис, дата)

ПОЛТАВА – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ.....	6
1.1. Культурна глобалізація та моделі державної культурної політики: вітчизняний та зарубіжний досвід.....	6
1.2. Історико-культурні туристичні ресурси як основа розвитку пізнавального туризму в Чернівецькій області.....	11
1.3. Сталий туризм як інструмент збереження історико-культурних ресурсів	20
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ У БУКОВИНСЬКОМУ РЕГІОНІ	29
2.1. Вплив воєнного стану на розвиток економіки та сфери туризму	29
2.2. Організація культурно-пізнавального туризму та його інфраструктури в регіоні.....	35
2.3. Основні напрями вдосконалення розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні	42
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	53
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Культурно-пізнавальний туризм – як особливий вид діяльності висуває певні вимоги до ресурсного забезпечення процесу обслуговування споживачів, адже для формування певного туристичного продукту необхідна більша різноманітність ресурсів у порівнянні з іншими видами діяльності. Розширення спектру туристичних послуг вимагає інтенсивного пошуку у створенні якісно нових та цікавих туристичних пропозицій.

Культурно-пізнавальний туризм, що полягає у відвідуванні туристами пам'яток духовної та матеріальної культури, ознайомленні з традиціями та звичаями, а також сучасним життям певного регіону є одним із популярних видів туризму. Розвиток культурно-пізнавального туризму є вагомим чинником у налагодженні культурних зв'язків, збільшенні кількості туристських потоків та розширенні міжнародного співробітництва.

Дослідження, охорона та захист цінностей культурної спадщини є пріоритетним завданням органів місцевої та державної влади. Закон України «Про охорону культурної спадщини» є документом, який регулює організаційні, соціальні, правові та економічні відносини у сфері збереження культурно-історичної спадщини, з метою її збереження, застосування культурних пам'яток у суспільному житті, захисту культурно-історичної спадщини в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Просторово-рекреаційну оцінку об'єктів історичної і культурної спадщини України та їх географічного розміщення здійснювали багато дослідників. Внесок у способи вирішення проблеми руйнування пам'яток зробили такі українські науковці як В. Бадяк, Г. Денисенко, В. Горбик, О. Лесик. Зокрема вони досліджували дії радянського тоталітарного режиму на українських землях у другій половині XX століття.

Необхідність дослідження і захисту культурної спадщини висвітлюється

також у багатьох національних нормативно-законодавчих документах, а також у міжнародних конвенціях, ратифікованих Україною. Між тим, проблеми по збереженню та відновленню культурної спадщини, які постали перед Україною внаслідок російської агресії ще не досліджені, тому є надзвичайно актуальними.

З іншого боку, у світлі сучасних подій в Україні, потребує оновлення і концепція сталого туризму, зміст і завдання якої необхідно розглядати під більш широким кутом зору.

Метою роботи є дослідження сучасного стану розвитку і організації культурно-пізнавального туризму в Україні та Чернівецькій області, окреслення повоєнних перспектив розвитку даного виду туризму в країні та в Чернівецькій області, зокрема. На підставі мети у роботі поставлені наступні завдання:

- розкрити культурну глобалізацію та моделі державної культурної політики: вітчизняний та зарубіжний досвід;
- висвітлити сталий туризм як інструмент збереження історико-культурних ресурсів;
- проаналізувати історико-культурні туристичні ресурси як основу розвитку пізнавального туризму в Чернівецькій області;
- розкрити вплив воєнного стану на розвиток економіки та сфери туризму;
- дослідити організацію культурно-пізнавального туризму та його інфраструктури в регіоні;
- обґрунтувати основні напрями вдосконалення розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні.

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні процеси дослідження розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні та Чернівецькій області. Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та практичні особливості розвитку культурно-пізнавального туризму в Чернівецькій області.

Для розв'язання визначених завдань роботи, досягнення мети використовувався наступний комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема, методи системного аналізу, методи причинно-наслідкового аналізу, методи порівняльного аналізу, методи прямого структурного аналізу, узагальнення. За допомогою аналітичного методу здійснено підбір інформації за темою. Використовувався метод економіко-статистичного аналізу.

Інформаційною базою слугували: законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність у галузі туризму, матеріали Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Чернівецькій області, Департаменту регіонального розвитку та Управління культури Чернівецької обласної державної адміністрації, праці вітчизняних та зарубіжних вчених з проблем дослідження організації сфери туризму на регіональному рівні, публікації в наукових періодичних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій, дані всесвітньої мережі Інтернет.

Окремі положення кваліфікаційної роботи були апробовані опубліковані в матеріалах кафедрального круглого столу студентів та аспірантів “Туризм і молодь – 2023” (м. Полтава, 2023 рік).

Структурно робота складається з двох розділів, вступу, висновків, переліку інформаційних джерел. У роботі налічується 9 рисунків, 4 таблиці, перелік інформаційних джерел налічує 82 найменування.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В РЕГІОНІ

1.1. Культурна глобалізація та моделі державної культурної політики: вітчизняний та зарубіжний досвід

Для найбільш ефективної реалізації культурної політики в Україні необхідно не лише враховувати її специфіку в національному просторі держави, а й використовувати досвід інших країн, яким вдається успішно долати та уникати її сучасних проблем. Сьогодні під впливом сучасних процесів глобалізації, комп'ютеризації, зміцнення культурного розмаїття з одного боку та інтеграційних процесів на рівні світового співтовариства з іншого, відбувається зміна орієнтацій щодо основних принципів реалізації сучасної культурної політики. Розглянемо докладніше основні принципи культурної політики на рівні ЮНЕСКО та Європейського Союзу.

Як зазначається у звіті ЮНЕСКО про світову культуру, складні системи набувають сили завдяки своїй різноманітності. Завдяки цьому можна спостерігати генетичне різноманіття видів, біорізноманіття всередині екосистеми, культурне різноманіття людських суспільств. Кожна культура складається з унікальних моделей пояснення або відношення людини до світу як комплексу (складної системи), яка за допомогою цих моделей має на меті висвітлити основні підходи до розгляду цих форм як однієї з багатьох можливих перспектив розвитку [1, с. 105].

Завдання ЮНЕСКО полягає в тому, щоб людина мала свободу завдяки власній культурі, а також щоб вона знала і розуміла інші культури світу. Цього можна досягти лише через активне та позитивне людське ставлення до відмінностей, що існують між культурами, цінності яких толерантні одна до одної.

ЮНЕСКО розглядає, як культурну політику як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, можна трансформувати та реформувати таким чином, щоб вона була здатна адекватно реагувати на мінливі вимоги сучасного суспільного розвитку. Перш за все, це стосується впливу глобального (глобального) ринку на творчість, на виникнення та розвиток індустрії культури, на культурну спадщину, на захист авторського права та суспільних інтересів в епоху кіберкультури. Ця проблема також стосується урядів, які представляють інтереси своїх громадян, реалізують культурну політику, спрямовують їхній розвиток, формують і керують культурними обмінами від імені цих громадян.

Хоча держава (на рівні національних і міжнародних урядів) є основним місцем формування культурної політики, приватні ініціативи також важливі, а в таких країнах, як США, навіть базові. Крім того, до процесу можуть бути безпосередньо залучені незалежні організації, такі як мистецькі асоціації та інші. У багатьох країнах переміщення приватного сектора в основу економічної діяльності, яке спостерігається в останні роки, вимагає нових відносин між урядами, корпораціями та громадами.

Насамперед, це стосується внутрішньої політики держави, яка в минулому базувалася на суто державному рівні, а у формуванні культурної політики починає замінюватися різними міжрегіональними та багаторівневими підходами. У світі, що швидко змінюється, відмінності між країнами та регіонами у способах реалізації культурної політики також можуть визначатися їхнім місцем на глобальному ринку. Зокрема, у Латинській Америці нові медіатехнології використовуються в традиційних музичних і драматичних формах, таким чином використовуючи їхні переваги у виробництві нових культурних продуктів для експорту до решти світу.

У посткомуністичних країнах Східної Європи основи економічних і соціальних змін останніх років сприяли повній трансформації «червоного

ландшафту», який використовувався в минулого лідерами культурної політики, тоді як в Японії культурна індустрія, і особливо засоби масової інформації, постають як значний сектор, головним чином економічний, і ідею розвитку культури стає все важче зрозуміти.

У контексті сучасних глобальних змін фахівці ЮНЕСКО виділяють чотири основні аспекти культурної політики: [33, с. 105].

1. Перший аспект – це віра в те, що подібно до того, як мистецтво є серцем культурного сектора, творчий процес є серцем самого мистецтва. Тому культурна політика має сприяти творчому процесу. Виникає питання: як глобалізація впливає на творчий процес. Але тут більше можливостей для творчості, ніж її загроз. У музиці, образотворчому (візуальному) мистецтві, літературі митці реагують на стимули, пов'язані з впровадженням нових технологій, нових моделей комунікації та нового естетичного дискурсу. Зокрема, американські дослідники К. Стімпсон і Х. Бхабха вважають, що творчі можливості можна жити новим розумінням «глобальної креативності», яка знаходить свої прояви в багатьох культурних джерелах, використовуючи нові форми комунікації та завдяки більш різноманітному доступу до їх одержувачами порівняно з традиційними способами.

2. Культурна політика все більше визнає економічне значення індустрії культури. Ця галузь «випромінюється» назовні від мистецької творчості, включаючи видавництво, радіо, кіно та відео, нові медіа тощо. З одного боку, деякі митці розуміють призначення індустрії культури як відповідний показник підпорядкування мистецтва ринку та заміни естетичних цінностей комерційними. З іншого боку, ці процеси сприймаються як збільшення творчих можливостей митців і забезпечення необхідних ресурсів для отримання чітких перспектив щодо ролі культури в економіці. Тому культурну політику можна пов'язати з економічною політикою стосовно культури як економічного об'єкта суспільства. Культурна індустрія, незалежно від державних кордонів, усе

більше залучається до процесів глобального ринку.

Прикладом може бути ситуація в музиці. Таким чином, у більшості країн світу місцева музична індустрія виникає на певному етапі розвитку, характеризуючись відповідним сервісом і внутрішнім ринком, де рідні культурні меседжі втілюються в музичні форми. Однак це триває недовго – до появи міжнародної музичної індустрії, яка разом із місцевою починає впливати на споживання та умови музичного виробництва через місцеві (локальні) групи та на індивідуальному рівні. У міжнародній музичній індустрії домінує добре відома «World Music», яка відрізняється від етнічної музики корінних народів і музики політичних рухів, які намагаються маніпулювати світовою музичною індустрією для власних цілей.

Зі зростанням ролі індустрії культури, яка все більше стає як національною, так і наднаціональною, слід підтримувати та заохочувати творчий розвиток на рівні культурної політики. В епоху нових комунікаційних технологій питання копіювання художньої продукції стає все більш актуальним, що є результатом захисту авторських прав, протидії піратству тощо. Для вирішення цих проблем необхідна співпраця як між країнами, так і всередині окремих країн у розробці та створенні ефективних засобів захисту від копіювання в епоху цифрових технологій [33, с. 107].

3. Третій аспект культурної політики стосується культурної спадщини. Культурна політика практично в усіх країнах світу має прерогативою охорону культурної спадщини, як матеріальної, так і нематеріальної. Світовий ринок також має значний вплив тут. Зокрема, зміцнення традиційних відносин між країнами створює можливості для незаконної торгівлі культурними цінностями.

Потреба в управлінні спадщиною зростає під впливом транснаціональних економічних сил, які виходять на ринок – корпорацій, фондів, національних урядових організацій тощо. Зростає усвідомлення зв'язку між міжнародним (транснаціональним) розвитком і діяльністю відповідних агенцій, що

підтримують культуру. проекти в окремих містах світу, на рівні локальної (місцевої) культурної практики. Доступ до культурної спадщини також змінюється. Музейні колекції, які створюються під впливом комп'ютерних технологій, сприяють функціонуванню музеїв у змінених умовах, забезпечують «інтерфейси» між культурами, доступ до них величезної аудиторії споживачів порівняно з тим, що було в минулому.

Усе це призводить до необхідності розгляду останнього аспекту культурної політики, сутність якої визначається роллю кіберкультури. Інформаційна революція тягне за собою економічні, соціальні, культурні та політичні наслідки, які ще недостатньо і повно реалізовані як на рівні державного управління, так і самою людиною. Існує загроза поглиблення економічної, соціальної та культурної нерівності. Щоб уникнути цієї небезпеки, необхідно чітко визначити сферу суспільних інтересів у кіберпросторі та забезпечити необхідний захист громадянських прав. Хоча, як уже зазначалося, культурна політика безпосередньо пов'язана з новими комунікаційними технологіями, які з'являються в переважній більшості сучасних країн, розвиток відповідної політики в цих країнах все ще перебуває в зародковій фазі.

Підсумовуючи, можна побачити, що здатність реагувати на виклики глобальних економічних змін має бути спільною для реалізації культурної політики. Це узгоджується з розробкою сучасними країнами відповідної внутрішньополітичної та оборонної відповіді на такі зміни. У цьому контексті досить позитивним підходом, що відповідає новим суспільним можливостям, є максимально використати зміни для якомога повнішого задоволення культурних потреб суспільства. Культурна політика має не лише протистояти змінам, але й ефективно керувати цим процесом в умовах глобальної економічної та культурної трансформації [33, с. 109].

Таким чином, детально розглянувши сучасний світовий досвід реалізації культурної політики на рівні ЮНЕСКО та Європейського Союзу, приходимо до

висновку про необхідність впровадження окремих її основних аспектів у культурну політику нашої держави. Зокрема, зосередження Європейського Союзу в реалізації культурної політики на збереженні та популяризації культурного розмаїття, враховуючи особливості розвитку всіх країн-членів, разом з освітою та формуванням нового світогляду – світогляду єдиної європейської культури, який має ґрунтуватися на базових, універсальних принципах сприяння творчості та знанням, поширенню європейської культури через секторний (галузевий) підхід, завдяки якому гнучкість уможливить реалізацію синергії між сферами культури спадщини, різними мистецькими сферами та новими формами вираз.

У наступному підрозділі буде розглянуто зміст індустріального туризму та його види.

1.2. Історико-культурні туристичні ресурси як основа розвитку пізнавального туризму в Чернівецькій області

Одним із найбільш перспективних напрямків розвитку туристичної діяльності є пізнавальний туризм. Багата та різноманітна історико-культурна спадщина є основою формування системи різнопланових туристичних маршрутів з метою забезпечення всебічного ознайомлення туристів з окремими сторонами матеріальної та духовної культури територіальних громад.

Історико-культурні туристичні ресурси – це сукупність об'єктів матеріальної і нематеріальної культури, що історично зафіксовані на певній території, відображають її неповторність і є мотивом для здійснення подорожі.

Культурні цінності та культурна спадщина, що знаходяться на території України та тимчасово окупованих територіях, є власністю держави Україна, національним надбанням, невід'ємною частиною культурної спадщини України

та охороняються міжнародним та національним законодавством. Росіяни цинічно продовжують вчиняти злочини проти українського народу та нашої спадщини – обстрілюють собори, монастирі та храми, де переховуються мирні жителі. Російські бомби та ракети вже знищили багато об'єктів інфраструктури та знищили чимало об'єктів культурної спадщини. Серйозних пошкоджень завдано історичним частинам таких міст, як Харків, Ізюм та Маріуполь. Під час наступу російських військ у селі Іванкові Київської області було спалено історико-краєзнавчий музей, колекція якого налічувала близько 20 робіт української художниці Марії Примаченко.

Будівля драмтеатру в Маріуполі майже повністю зруйнована авіаційною бомбою. Будівлі Маріупольського художнього музею імені М. А. Куїнджі та краєзнавчий музей м. Охтирка Сумської обл. Таких прикладів досить багато. Нині музейники по всій Україні робили і продовжують робити все можливе для захисту колекцій українських музеїв. Міністерство культури та інформаційної політики України здійснює постійний моніторинг ситуації щодо руйнування та руйнування пам'яток культурної спадщини на території України та тимчасово окупованій території та вживає всіх невідкладних заходів для протидії та недопущення такого руйнування.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та введення Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 воєнного стану в Україні виникла нагальна потреба у наданні культурним цінностям, розташованих на території України та Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, спеціального та посиленого захисту відповідного до Конвенції 1954 року та двох протоколів до неї (1954 та 1999 років).

Відповідно до положень ст. 8 Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, ст. 10 Другого протоколу до Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту та міжнародних зобов'язань, взятих Україною згідно з Конвенцією 1954 року, заявок Організації Об'єднаних

Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) щодо посиленого захисту та особливі об'єкти культурної спадщини, занесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та Орієнтовного списку Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

МКІП також закликала ЮНЕСКО перенести 45-ту сесію з Казані до Львова (Україна) і виключити Російську Федерацію з лав організації, оскільки Росія з 2014 року систематично порушує міжнародне гуманітарне право та міжнародні конвенції. 46 країн світу, що входять до складу ЮНЕСКО, відмовилися брати участь у 45-й сесії Комітету всесвітньої спадщини на чолі з Російською Федерацією [23, с. 102].

Крім того, МКІП створило ресурс для належного документування воєнних злочинів проти людства та об'єктів культурної спадщини, вчинених російсько-окупаційними військами на території України: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=culturecrimes> [11]. Матеріали можуть бути використані як докази у кримінальних провадженнях проти осіб, причетних до злочинів, передбачених законодавством України, в Міжнародному кримінальному суді в Гаазі та Спеціальному суді після його створення.

Станом на 31 березня 2022 року згідно з інформацією МКІП, розміщеною на офіційному сайті, зафіксовано 135 епізодів військових злочинів, вчинених російськими військами проти культурної спадщини України. Загалом внаслідок обстрілів окупантів знищено та пошкоджено 58 об'єктів культурної спадщини. Це пам'ятки архітектури та містобудування. Серед них 5 пам'яток національного значення.

Знищено 25 цінних історичних будівель – старовинні споруди другої половини XIX – початку XX століття та 10 пам'яток – пам'ятних стел чи скульптур, пов'язаних з історичними подіями. Пошкоджено 12 музеїв та історико-архітектурних заповідників, 6 театрів і кінотеатрів, 5 бібліотек [Error!

Reference source not found.]. На жаль, ці цифри з кожним днем зростають. Нині центральні органи виконавчої влади розробляють підходи та впроваджують заходи щодо відбудови України.

З метою якнайшвидшого початку відновлення країни в майбутньому Кабінетом Міністрів України вжито таких заходів: Затверджено Порядок визначення збитків та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації (Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326), в якій, зокрема, визначено окремий напрям – втрата культурної спадщини [4]; Фонду відновлення зруйнованого майна та інфраструктури, Фонду обслуговування та погашення державного боргу, Фонду реконструкції та трансформації економіки, Фонду підтримки малого та середнього підприємництва тощо.

Водночас наразі існує необхідність підготовки узгодженого позиційного документу щодо плану відновлення України, який стосуватиметься як координації започаткованих проєктів, так і реалізації нових державних ініціатив, щоб об'єднати зусилля з міжнародними партнерами. , злагоджена робота всіх залучених органів влади та зацікавлених сторін. У зв'язку з цим особливу увагу слід приділяти охороні культурної спадщини, а саме дослідженню, консервації, реабілітації, реставрації, ремонту, пристосуванню та музеєфікації об'єктів культурної спадщини, зруйнованих збройним нападом.

Актуальним питанням сьогодення є визначення єдиної державної політики щодо реформування сфери охорони культурної спадщини, метою якої є створення ефективної системи охорони культурної спадщини в державі, виявлення та використання її культурно-освітньої туристичного, економічного та іншого потенціалу, у тому числі створення системи інституційно спроможних органів охорони культурної спадщини та забезпечення реалізації комплексної, послідовної та скоординованої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань щодо

реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини.

Чернівецька область володіє багатою історико-культурною спадщиною. Складна та багатогранна історія краю обумовила формування самобутньої багатонаціональної буковинської культури. Різноманітність та неповторність історико-культурного надбання області відображається в численних пам'ятках історії та культури, самобутніх культурних традиціях, народних промислах та ремеслах.

У Чернівецькій області на державний облік взято понад 2080 історико-культурних пам'яток у т. ч. 241 об'єкт (або 11,6%) – загальнодержавного значення. У кількісному відношенні переважають пам'ятки археології та пам'ятки архітектури і містобудування.

Археологічні пам'ятки є безцінним джерелом для вивчення давньої історії краю. Багатство та різноманіття археологічних об'єктів на території області створює сприятливі передумови для розвитку популярного в світі археологічного туризму. У багатьох країнах світу пам'ятки первісності сьогодні активно залучаються до туристичної сфери. Практика свідчить, що доходи від ліцензійного збору за проведення археологічних досліджень можуть значно перевищувати збір від дозволів на мисливство і рибальство [40].

У Чернівецькій області археологічні знахідки виявлені у понад півтори тисячі місцях. Найстаріші з них датуються добою палеоліту. Найбільш цінні об'єкти включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (777 об'єктів, у т. ч. 14 національного значення). Серед них, зокрема, численні неолітичні стоянки, поселення міді та бронзи, ранньозалізного віку і східних слов'ян, поховання (курганні, підплитові, в кам'яних кромлехах, кам'яних саркофагах, язичницькі та християнські), знаряддя праці, різні види зброї, посуд, прикраси, предмети мистецтва (зокрема, литі та різьблені з коштовного та напівкоштовного каменю ікони) тощо [57].

Цікавими туристичними об'єктами є залишки білокам'яного храму XII ст., зруйнованого турками наприкінці XVII ст., у с. Василів (Заставнівський район), феодальних замків XII-XIII ст. в с. Чорнівка (Новоселицький район) та с. Молодія (Глибоцький район), городище XII-XIII ст. у Ленківцях, руїни князівської фортеці XI-XII ст. у с. Горішні Шерівці (Заставнівський район), залишки ремісничої склоробної майстерні пізньоримського часу (III-IV ст.) в с. Комарів (Кельменецький район) [8]. Неабияку увагу туристів привертає і наскельний живопис неолітичного часу у відомій Баламутівській печері (Заставнівський район). В околицях сіл Чагор Глибоцького та Остриця Герцаївського районів виявлене стародавнє поселення Кодин, вік якого перевищує 1,5 тис. років.

Одними з найбільш цінних у туристичному відношенні є пам'ятки архітектури. Визначні пам'ятки архітектури Чернівецької області, створені буковинськими, австрійськими та румунськими майстрами, є основою розвитку екскурсійного туризму, який має давню історію. Як свідчать джерела, у 20-30-х рр. XX ст. діяли екскурсійні маршрути до лісу Гореча (півгодини їзди фіакром з центру міста), де можна було оглянути православний чоловічий монастир XVIII ст., до с. Хрещатик, щоб побачити знаменитий скельно-печерний православний чоловічий монастир, туристичний маршрут з відвідуванням Хотинської фортеці та інші маршрути історико-пізнавального характеру [4].

В області взято на державний облік 765 пам'яток, з яких понад 200 (майже 30%) – загальнодержавного значення. Відомо також понад 300 нововиявлених пам'яток, що пропонуються для взяття під охорону держави. Найціннішими є середньовічна фортеця у м. Хотині, на базі якої створено поки що єдиний в області державний історико-архітектурний заповідник (одне з семи чудес України), муровані та дерев'яні храми „хатнього" типу (найдавніший – Миколаївська церква у Чернівцях, 1604 р.), окремі будівлі та їх комплекси, зокрема комплекс резиденції митрополитів Буковини і Далмації

(1864-1882), що внесений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Сьогодні найбільший інтерес у туристів викликає обласний центр, де сконцентровані найбільш цікаві об'єкти екскурсійного огляду. Тут наявні будівлі найрізноманітніших архітектурних напрямів і стилів (класицизм, неоренесанс, необароко, віденська сецесія тощо). Державний реєстр нараховує 500 об'єктів (65% архітектурних пам'яток області), з яких 138 – національного значення. Більшість пам'яток – це ансамблі вулиць центральної частини міста – О. Кобилянської, І. Франка, Головної, Університетської, пл. Театральної та Центральної. У Чернівцях, зокрема, функціонують такі екскурсійні маршрути: “Чернівці архітектурні”, “Перлини культових споруд”, “Церкви та храми Чернівців” та ін.

Місто Чернівці та ще десять населених пунктів області увійшли до Списку історичних поселень державної категорії охорони. Серед них – м. Вижниця (XV ст.), м. Герца (1437 р.), смт. Глибока (1438 р.), смт. Кельменці (1559 р.), м. Кіцмань (1413 р.) смт. Лужани (1453 р.), м. Новоселиця (1456 рік), смт. Путила (1501 р.), м. Сторожинець (1448 р.), м. Хотин (XIII ст.).

Невід'ємною частиною історико-культурної спадщини є пам'ятки історії, що репрезентують славне історичне минуле краю. До них належать будинки, споруди, пов'язані з важливими історичними подіями, історичні пам'ятники, пам'ятні місця, пов'язані з боротьбою народу проти завойовників тощо. На території області розташовано 356 пам'яток історії у т.ч. 1 – загальнодержавного значення (без урахування об'єктів, пов'язаних з життєвим циклом видатних людей).

Важливу роль у формуванні туристичної привабливості Чернівецької області відіграють біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси. Біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси (БРТР) – це специфічна складова рекреаційно-туристичних ресурсів, яка об'єднує культурно-історичні та інші об'єкти, пов'язані з певним життєвим циклом (епізодом) тієї чи іншої видатної особи

(народження, діяльність, перебування, смерть, поховання) [3].

В області є велика кількість музеїв та меморіальних місць, пов'язаних з життям і творчістю видатних діячів науки і культури Буковини та Європи, що належать до різних національних культур, зокрема української, російської, румунської, єврейської, німецької та ін. З буковинським краєм пов'язані славні імена Юрія Федьковича, Ольги Кобилянської, Сидора Воробкевича, Михайла та Володимира Івасюків, Івана Миколайчука, Назарія Яремчука, Августи Кохановської, Міхая Емінеску, Пауля Целана, Георга Дроздовського, Йозефа Главки та багатьох інших видатних людей. Тут бували М. Грушевський, Леся Українка, М. Коцюбинський, І. Франко, В. Стефаник, М. Лисенко, С. Крушельницька, Ф. Ліст, Е. Карузо та ін. Загалом нараховується 195 об'єктів, що відносяться до БРТР, у т.ч. 4 – національного значення. Серед них 24 меморіальні музеї, з яких 6 – державні [58].

БРТР стимулювали створення у м. Чернівцях Міжнародного поетичного фестивалю „Meridian Czernowitz”, що сприяє туристичній промоції міста і залученню значної кількості вітчизняних та іноземних туристів.

У Чернівецькій області є чимало пам'ятників класикам української та інших національних культур, що підсилюють історико-інформаційне навантаження екскурсійних програм. Всього на державний облік взято 43 об'єкти монументального мистецтва місцевого значення.

Важливою складовою туристичного потенціалу регіону є музейна спадщина. Музеї є скарбницями пам'яток матеріальної і духовної культури, історії народу, вони зберігають пам'ять про минуле і водночас відображають сьогодення національної культури. Тому як об'єкти пізнавального інтересу музеї є невід'ємною складовою екскурсійних маршрутів.

Історія музейної справи в Чернівецькій області сягає 1863 р., коли з ініціативи любителів старовини були сформовані перші колекції Буковинського крайового музею [58]. Як свідчать джерела, у XIX – на початку XX ст. на

теренах Буковинського краю діяло лише кілька музеїв. Чернівецькі екскурсійні фірми пропонували окремий туристичний маршрут, що передбачав ознайомлення з експонатами Національного військового музею, Краєзнавчого музею, Музею Буковинської митрополії, Промислового та Природничого музеїв, Музею українського народознавства та Нумізматичного кабінету. Проте їх відвідування не набуло масового характеру. Лише у другій половині XX ст. музейні установи стають справжніми науково-освітніми та туристичними об'єктами [4], [56]. У другій половині XX ст. музейна мережа краю значно розширюється. У 1970 р. в області вже діяло близько 120 музейних установ.

Сьогодні у Чернівецькій області функціонує 8 державних музеїв (у т. ч. 4 філії Чернівецького обласного краєзнавчого музею), 2 – муніципальні, 1 – приватний та 149 закладів – на громадських засадах. Крім того, у складі Чернівецького обласного краєзнавчого музею функціонують 3 відділи – Чернівецький музей буковинської діаспори, Кіцманський і Хотинський районні історичні музеї. За профілем переважають історичні, меморіальні, етнографічні та історико-етнографічні, краєзнавчі музеї.

Вагомою складовою туристичного потенціалу Чернівецької області є етнокультурна спадщина краю. Її багатство й автентичність проявляється в неповторних витворах народної архітектури, самобутніх культурних традиціях, звичаях та обрядах, своєрідному фольклорі, різноманітних народних промислах та ремеслах.

Традиційні народні форми дозвілля, звичаї, обряди, повір'я фокусуються у народних святах, що викликають неабиякий інтерес у туристів. Етнокультурні особливості, пов'язані зі збереженими традиціями відзначення релігійних (Святвечора, Різдва, св. Василя, Водохреща) та обрядових (виходу на полонину) свят, які вже, власне, перетворились на театралізовані дійства з характерними елементами пісенної (колядками, щедрівками) й обрядової культури, створюють можливості для розвитку етнографічного туризму в краї.

Найколеритніші свята сьогодні перетворюються на цікаві фестивалі-ярмарки, під час яких господарі демонструють свої набутки й майстерність, пригощають традиційними буковинськими чи бессарабськими стравами. Найбільш популярними є фестивалі „Периберія” (м. Вашківці), „Полонинська ватра” (сmt. Путила, сmt. Красноільськ), „Від Різдва Христового до Йордана”, „Маланка-фест”, „Буковинські зустрічі”, „Обнова-фест” (м. Чернівці) та ін.

У Чернівецькій області збереглися і підтримуються самобутні народні художні промисли та ремесла: килимарство, ткацтво, художня вишивка, гончарство, різьбярство, лозоплетіння, художня обробка металу тощо. Наш край здавна відомий своїми народними умільцями. Центрами народних промислів є м. Вижниця, с. Виженка, сmt. Путила, с. Підзахаричі, с. Коболчин та ін. [2]. Крім того, вироби прикладного мистецтва демонструються на численних фестивалях та ярмарках м. Чернівців, зокрема на щорічних Різдвяному та Петрівському ярмарках.

Таким чином, багата культурна спадщина області формує передумови для розвитку екскурсійного, фестивального, етнографічного та ін. видів та форм культурно-пізнавального туризму.

Наступним кроком передбачено дослідження сталого туризму як інструменту збереження історико-культурних ресурсів.

1.3. Сталий туризм як інструмент збереження історико-культурних ресурсів

Загроза воєнної агресії спрямованої проти цивілізованих націй; знищення культурної спадщини; економічний занепад багатьох галузей промисловості у зв'язку із порушенням ланцюгів постачання; продовольча криза, пов'язана із

розграбовуванням та блокадою експорту зерна з України в інші країни світу – це об’єктивні обставини, в у яких опинилась більша частина країн світу.

Україна, яка безпосередньо переживає активні бойові дії на власній території страждає не тільки від економічних втрат. Варварське вторгнення російської армії супроводжується руйнуванням пам’яток історії та культури цінність яких для світової спадщини навіть не можливо уявити. Концепція сталого туризму та її реалізація у новій інтерпретації може стати інструментом відновлення втраченої історико-культурної спадщини та способом насадження і пропаганди національних культурних цінностей так само як і глобальних цінностей країн цивілізованої частини світу.

Класичний зміст концепції сталого туризму передбачає поєднання трьох складових: економічної, соціальної та екологічної. Іншими словами [25]:

- 1) подорож туриста має створювати економічний ефект як для галузі, так і для регіону, що приймає туриста;
- 2) організована мандрівка не повинна шкодити життєдіяльності населення регіону-реципієнта з урахуванням їх етнічних і культурних особливостей;
- 3) екологічна свідомість як організаторів турів так і самих подорожуючих, які мають дбайливо ставитися до оточуючого середовища.

Сучасний світ та реалії, в яких опинилась туристична галузь за останні три роки, диктує необхідність доповнення концепції певними умовами успішного дотримання зазначених складових. Не можна стверджувати, що їх взагалі не було, але їх вага саме зараз зростає у геометричній прогресії:

1. Безпека – ця умова стала дуже актуальною для життєдіяльності туристичної галузі країни та світу ще наприкінці 2019, коли світ стикнувся з пандемією, спричиненою вірусом COVID-19. Лютий 2022 – поставив нові виклики не тільки для туристичної галузі країни, але і для всієї світової спільноти. Умова безпеки стає не просто умовою організації туристичної

діяльності, а її фундаментом.

2. Друга умова – соціальний діалог, який є «цементом», що пов’язує між собою класичні три складові сталого туризму і забезпечує життєдіяльність туристичної галузі та суміжних сфер діяльності навіть в умовах глибокої економічної кризи та війни [12]. Більша частина працівників туристичних підприємств та підприємств сфери гостинності перетворились на волонтерів, консультуючи з питань перетину кордону, допомагаючи із розміщенням та організацією харчування біженців, вирішуючи питання захисту та збереження пам’яток історико-культурної спадщини, які у мирний час виконували роль туристичних магнітів. Це робота на майбутнє і галузі і власної справи.

Україна володіє величезною і різноманітною культурною спадщиною, в якій відбилася її складна, драматична історія, різнобарвна палітра спрямованих на неї в різні часи цивілізаційних впливів. Кожен пам’ятник, меморіальний комплекс чи споруда є символом тієї чи іншої події чи епохи, котра відобразилась на житті наших предків, батьків і взагалі історії держави. Одним з важливих компонентів прогресу є механізм передачі культурних цінностей та надбаного досвіду майбутнім поколінням. Суворим випробуванням на шляху розвитку України стало повномасштабне вторгнення Росії на її терени. Від початку повномасштабної війни на території нашої країни і дотепер російські війська знищують культурні пам’ятки.

Міністерство культури та інформаційної політики України веде реєстр збитків у сфері культурних цінностей України. Станом на травень 2022 року було зафіксовано 370 випадків знищення росіянами культурної спадщини українського народу. Майже половина з цих 370 пам’яток культури – це церкви різних конфесій, також 35 пам’яток історії, архітектури та містобудування, 29 меморіальних пам’ятників на честь історичних особистостей та подій XIX – початку XXI ст., 19 будівель та комплексів музеїв і заповідників, 33 будинки культури, театри, бібліотеки та інші об’єкти цінної історичної забудови.

Зруйновано та пошкоджено 16 пам'яток національного значення та 72 – місцевого значення [30].

Спираючись на мапу культурних втрат, було розроблено таблицю воєнних злочинів, скоєних Росією в Україні за областями. Найбільша частка пошкоджених пам'яток знаходиться у Харківській області, а зруйнованих і знищених – у Донецькій (рис. 1.3.1). Загалом, найбільше руйнувань зазнали об'єкти культурної спадщини в Харківській, Донецькій, Київській областях. Обстріли та бомбардування з боку російських військових зруйнували повністю або пошкодили безліч музеїв, церков, театрів, бібліотек та інших установ.

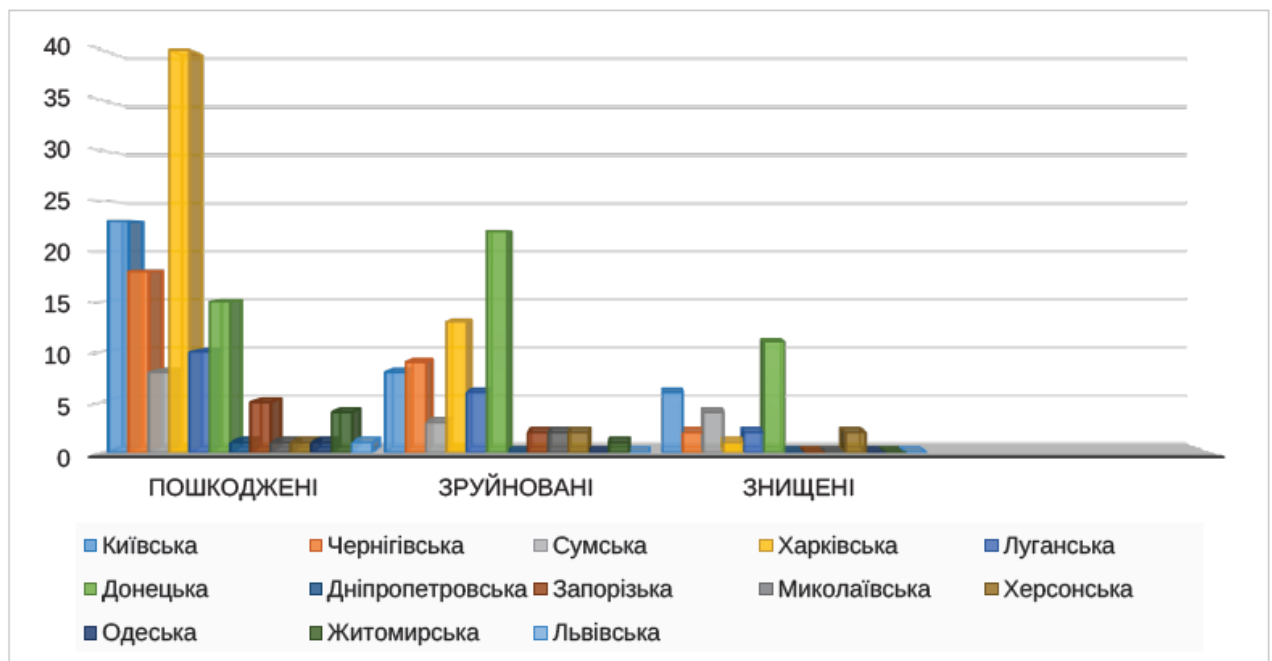

Рис. 1.3.1 Географія та кількість постраждалих культурних пам'яток, за [25]

Серед об'єктів – неоціненні експонати, такі як стародавні пам'ятники, скульптури, картини світового рівня, рідкісні книги. Об'єкти культурної цінності, які не вдалося знищити бомбардуваннями, масово грабуються та вивозяться на територію Росії, деякі з викрадених тоді арт об'єктів досі не знайдені.

Слід зазначити, що до воєнних злочинів відносяться:

1. Пошкодження старовинних будівель (пам'яток архітектури), історичних

кладовищ, пам'ятників, релігійних споруд, творів мистецтва, пам'яток природи, будівель закладів культури – театрів, музеїв, бібліотек та ін.

2. Руйнування археологічних об'єктів – курганів, валів давніх земляних укріплень, місць розкопок та ін.

3. Захоплення майна, пограбування окупаційними силами музеїв, бібліотек та інших закладів культури.

Відбудова культурних пам'яток України буде здійснюватися кількома інструментами: за допомогою внутрішніх ресурсів, за підтримки інших країн, за кошти спеціальних фондів. Зараз загальна схема тільки на стадії створення. Наразі Україна докладася усіх зусиль, щоб зберегти якнайбільше пам'яток.

Міністерство культури та інформаційної політики активно консулюється з ЮНЕСКО щодо способів зберігання культурних об'єктів під час бойових дій [42]. Найцінніші пам'ятки культурної спадщини маркують міжнародним знаком «Блакитний щит», що свідчить про посилений охоронний статус. Знищення або пошкодження об'єктів з таким маркуванням є прямим воєнним злочином проти культурної спадщини. Артефакти музеїв, церков, і культурні цінності з архівів складають у фанерні ящики, скульптури запаковують спеціальною плівкою та закладають мішками із піском, вітражі храмів та фасади із стародавнім різьбленням обшивають бляхою. Таким чином цінності захищаються від ушкоджень, які можуть спричинити пожежі, уламки чи вибухова хвиля. Громадські організації максимально залучають меценатів до забезпечення необхідними матеріалами для захисту пам'яток та волонтерів, які допомагають своїми силами [42]. Міністерство культури України веде перемовини з іноземними партнерами та послами щодо фінансової та консультативної підтримки у відновленні культурних пам'яток.

Так, хорватські фахівці ділилися з українськими, як вони ховали свої пам'ятки під час війни 30 років тому. Також було створено спеціальний Штаб порятунку спадщини, роботу якого контролює ЮНЕСКО, Міжнародна рада

музеїв, Міжнародний центр з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей. За підтримки Штабу порятунку спадщини, Національний музей Революції гідності створив інструкцію для музеїв, як діяти в умовах війни. Частину обладнання для збереження та пакування цінностей, зокрема протипожежну техніку, надіслала Україні Польща [42].

Але, на жаль, не всі культурні цінності є можливість евакуювати у бомбосховища чи обкласти піском. Більшість пам'яток архітектури все одно залишаються під загрозою ворожих обстрілів. Але все ж знайшли спосіб, як їх можна зберегти. Це можна зробити в електронному вигляді, якщо зафіксувати точні розміри і зовнішній вигляд пам'яток. У такому разі, споруду можна буде реставрувати та відбудувати, навіть якщо ворожий вогонь її пошкодить. Комп'ютерна техніка дозволяє з великою вірогідністю і точністю наближати будь-яку копію до оригіналу. Декілька таких проектів вже започатковані у Києві, Львові, Чернігові та Харкові. У Львові цифровий паспорт споруд роблять за допомогою техніки лазерного сканування. Архітектори вже встигли оцифрувати церкву Ольги та Єлизавети та інші храми, палац Лозинського, костел Кларисок. Платформу для збору цифрових 3D-копій пам'яток та важливих історичних споруд ініціювала данська організація Blue Shield Danmark спільно з ЮНЕСКО. Також про підтримку у цифровізації української культурної спадщини заявили Польща та Литва.

Один з експертів, що працює над збереженням пам'яті про зруйновані історичні пам'ятки України – це французький інженер-доброволець Еммануель Дюран. Він допомагає групі українських архітекторів, інженерів, експертів з історичного будівництва та директору музею реєструвати важливі споруди. Дюран вже працював над відтворенням колишньої пожежної частини 1887 року з червоної цегли у Харкові, що в березні зазнала ушкоджень внаслідок ворожих обстрілів міста. Інженер встановлює лазерний сканер у стратегічно найважливішому куті сильно пошкодженої будівлі. Пристрій записує будівлю з

усіх боків.

Такий сканер записує 500 тисяч пікселів в секунду. Потім місце змінюється і сканується вся будівля ззовні та всередині. Загалом виходить мільярд пікселів. Потім інженер збирає та узагальнює всі дані на комп'ютері щоб створити 3D-модель будівлі. У результаті отримується відтворення з точністю до п'яти міліметрів, яке можна повертати у будь-якому напрямку або нарізати на секції. Це дає змогу скласти план будівлі на майбутнє та допомагає зрозуміти, чи не пошкоджені якісь елементи, що важливі для безпеки, і подивитися, що можливо відновити, а що ні. Наразі інженер працює над будівлею економічного факультету Харківського національного університету імені Каразіна [48].

Після війни важливе переосмислення відбудови, адже нові проекти мають спиратися на досвід, який зараз переживає країна. Нові будівлі необхідно будувати з бомбосховищами та підземними паркінгами. Керівництво країни вже почало перемовини щодо відновлення культурної спадщини України з лідерами різних держав. Такі дії передбачають не тільки фінансову підтримку, а й безпосередню участь країн-союзників, тобто окремі країни будуть мати можливість відбудувати окремий регіон України. Велика Британія вже запропонувала очолити відбудову Київської області, а Швеція – Миколаївської; Італія, Японія, Данія також хочуть приймати участь у відбудові постраждалих територій України. Також лідери країн Європейського союзу домовилися підтримати Україну у відновленні після війни – ними була обговорена ідея створення Трастового фонду солідарності в Україні, який вже розпочав свою роботу в травні. Цей фонд можна використовувати не тільки для відбудови, також він знадобиться країні для здійснення соціальних виплат.

Для архітекторів з усього світу запустили проєкт, в якому вони можуть вибрати одну зі зруйнованих або пошкоджених історично важливих будівель, що знаходяться в галереї, і запропонувати візуалізацію її відновлення.

Архітектурною Палатою НСАУ було створено Координаційний штаб для відновлення міст і пам'яток України. Ця організація включає всі регіони України та запрошує небайдужих проектувальників, архітекторів, інженерів, виробників та постачальників будівельних матеріалів заповнити форму [66].

Важливим фактором збереження військово-історичного ландшафту полів битв є їх меморіалізація, яка передбачає не тільки установку на них різних пам'ятників і пам'ятних знаків, а й закріплення в народній пам'яті прямого асоціативного зв'язку між історичною подією і місцевістю, де воно відбулося. Створення на місці втраченої пам'ятки культури меморіалу стане не тільки важливим кроком для українського народу, а і буде привабливим з туристичної точки зору. Адже вже зараз популярність України в світі дуже зросла і з припиненням бойових дій туристи забажають на свої очі побачити наслідки цих жахливих подій.

Працівники туристичної галузі на чолі з Державною агенцією розвитку туризму працюють над новими туристичними маршрутами, що будуть прокладені по постраждалих від війни та деокупованих територіях. Так перші екскурсії вже проведено по Чернігову, який зазнав значних руйнувань та втрат від бойових дій. Але, завдяки волонтерству та «інформаційному фронту», який тримали у тому числі і представники туристичної індустрії, розповідаючи усьому світу про трагедію втрат та руйнацію міста, на першу екскурсію, яку 12 червня проводив найвідоміший в Україні чернігівський екскурсовод Ервін Міден, прийшла і приїхала велика кількість бажаючих. Цей факт засвідчує, що увага до України та зацікавленість у збереженні та пізнанні її культурної спадщини зараз на світовому рівні зростає в рази.

Найбільш перспективні напрямки розвитку туризму в Україні в межах реалізації концепції сталого туризму: солідарний, волонтерський, інклюзивний, меморіальний. Саме про них говорять провідні фахівці галузі.

Отже, нам необхідно переймати досвід інших країн з охорони та

збереження пам'яток, з метою мінімізації втрат культурної спадщини. Вже зараз слід починати роботи з моніторингу втрачених культурних ресурсів та спроби відновити або повернути награване. Меморіалізація культурної спадщини сприятиме процесу її швидкого відновлення у разі можливості.

У ході дослідження визначено, що в умовах воєнного стану реалізація концепції сталого туризму має бути доповнена умовами безпеки та всебічного соціального діалогу на рівні галузі та цивілізованої світової спільноти. У останні місяці представники українського туристичного бізнесу, працюючи як волонтери на гуманітарному та інформаційному фронтах, підсилюють увагу до історичного і культурного надбання нашої країни, залучають кваліфіковані людські і фінансові ресурси для збереження та подальшого відновлення об'єктів культурного надбання.

Такий підхід вже зараз дає перші позитивні результати для відродження туристичної індустрії одразу після закінчення війни. Таким чином доведено, що реалізація концепції сталості туризму може стати дієвим інструментом по відродженню культурної спадщини України.

У другому розділі буде розкрито розвиток культурно-пізнавального туризму у Буковинському регіоні.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ У БУКОВИНСЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Вплив воєнного стану на розвиток економіки та сфери туризму

Економіка України, як головний об'єкт даного дослідження, є ринковою економікою, що розвивається, та посідає 41-ше місце у світі за розміром ВВП (за паритетом купівельної спроможності) [38]. Однак, після російського вторгнення, показники економіки України зазнали значних коливань, становище держави серед міжнародних партнерів погіршилось, виникла потреба в підтримці та стабілізації спадних економічних процесів.

Так, найголовнішим показником як для будь-якої країни, так і для України зокрема, є рівень ВВП. Динаміку даного показника за останні 5 років – у мирний період, роки пандемії, період війни – зображено на рис. 2.1.1. Поступове зростання рівня номінального ВВП спостерігається у 2018-2020 роках. Незважаючи на спалах пандемії коронавірусу та певну ізоляцію України, ВВП зріс на майже 25% у 2021 році. Однак, вже у 2022 році за даними Держстату у 1 кварталі ВВП України впав на 15,1% у порівнянні із 1 кварталом 2021 року, після зростання на 6,1% у 4 кварталі минулого року [20].

За аналізом Нацбанку, у 2 кварталі падіння ВВП сягнуло 40%, незважаючи на те, що вдалося провести відносно успішну посівну кампанію, відновити логістику через західний кордон [72]. Аби стимулювати зростання ВВП, необхідно розробити декілька альтернативних рішень, актуальні варіанти яких запропоновані у праці Обіход Т. та Бородіної О.: економічне планування, створення нових та реорганізація існуючих підприємств, підвищення кваліфікації працевлаштованих громадян, запровадження новинок науки й техніки стануть поштовхом до швидкого відновлення національної економіки [41, с. 29].

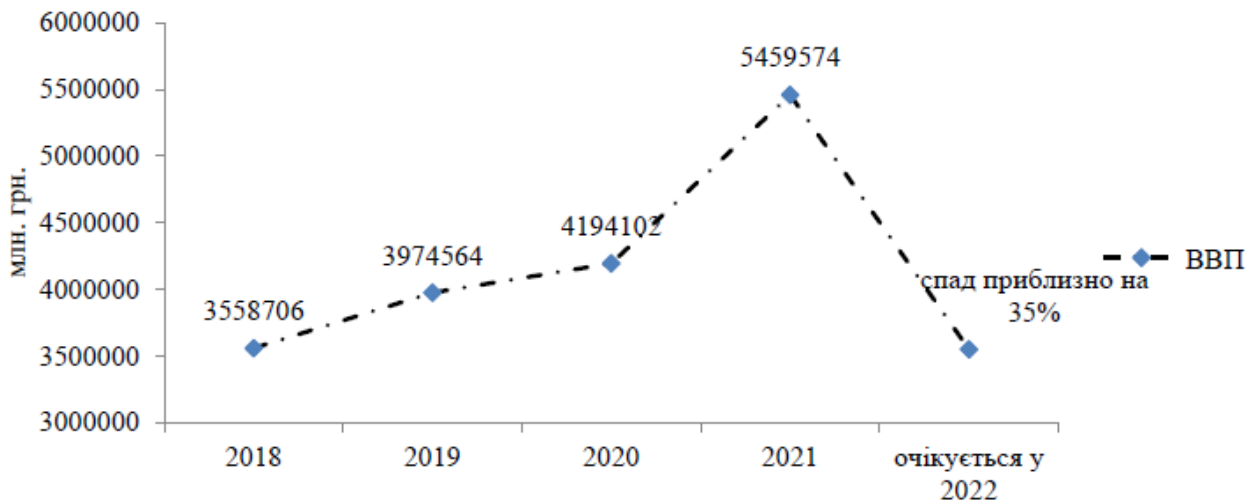

Рис. 2.1.1 Динаміка ВВП України за 2018-2022 роки, млн. грн., за [76]

На жаль, війна вдарила по країні та пришвидшила інфляцію, що проявляється переважно у формі інтенсивного зростання цін на товари та послуги, не обумовленого підвищенням їхньої якості [21]. Загалом, інфляція є цілком нормальним явищем при коректному функціонуванні економіки: високому її розвитку, без впливу негативних факторів (пандемії, кризи, у випадку України – війни). Проте, у випадку тривалого зростання цін має місце зниження купівельної спроможності національної грошової одиниці, її знецінення відносно іноземних валют. Рівень інфляції в Україні наведений на рис. 2.1.2.

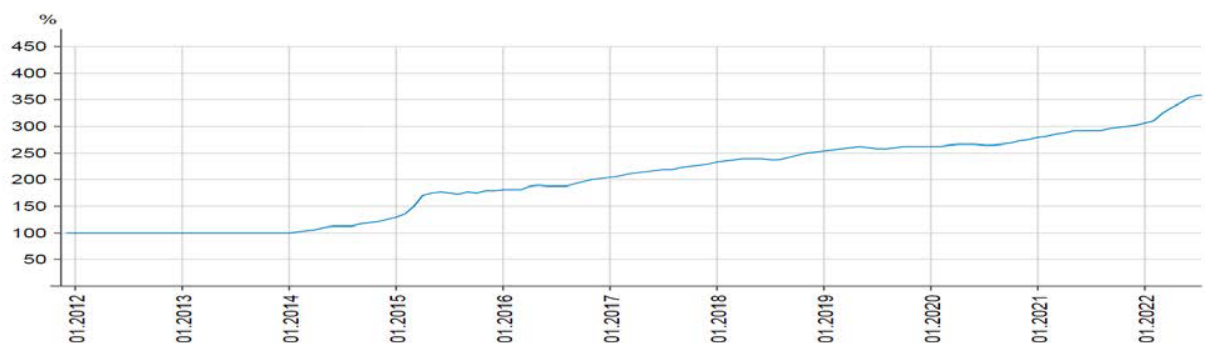

Рис. 2.1.2 Динаміка рівня інфляції в Україні протягом 2012-2022 рр., за [24]

Отже, стрімке зростання рівня інфляції розпочалось у 2015 році, однією з

його причин стали бойові дії в зоні АТО у 2014 році. Ці події стали причиною кризи: валовий внутрішній продукт у державі знизився на 15%, реальні доходи домогосподарств скоротились приблизно на 30%, а курс гривні обвалився втричі. Такий шквал негараздів закономірно викликав стрибок інфляції та подальше її зростання включно до 2021 року. Не варто виключати з причин інфляції в Україні та світі й пандемію коронавірусу – психологічний фактор зіграв злий жарт із населенням: люди масово почали скуповувати продукцію та виводити гроші в готівку. Далі спостерігався новий різкий ріст показника інфляції в Україні у 2022 році – через війну росії з Україною, що розпочалась у лютому та триває досі. Прогнозується, що наприкінці 2022 року темпи зростання споживчих цін перевищать 30% [36]. Війна, окупація територій стали причиною руйнації інфраструктури, виробничих потужностей, скорочення асортименту окремих товарів, припинення та зниження діяльності підприємств, зростання їхніх витрат, порушення логістичних ланцюгів. Усі ці процеси спричинили стрибки в інфляції не лише в Україні, а й у багатьох інших країнах-партнерах. Стан економіки України продовжує перебувати у хиткому становищі – за декілька місяців інфляція в Україні сягнула показника 357,6% при рівні інфляції 306,4% у січні 2022 року. Глобальний ціновий тиск продовжує зростати. Однак, за прогнозами Нацбанку, варто очікувати зниження рівня інфляції до 20,7% у 2023 році, до 9,4% у 2024 році. Наближення до цілі 5% передбачається у 2025 році [10]. Вірячи таким прогнозам, можемо ствердити, що українська економіка потроху адаптується до умов війни, завдяки допомозі країн-партнерів – США, що виділили більше 13,6 млрд доларів гуманітарної, економічної та оборонної допомоги, Польщі (допомога перевищила 875 млн доларів), Японії (300 млн доларів пожертвувань та прямої допомоги) та багатьох інших [37, с. 42].

Наступним, не менш важливим показником для аналізу, є рівень безробіття в Україні, зокрема у стані війни. Ця проблема зараз набула особливо

гострого поширення, адже десятки підприємств були зруйновані, скоротили свої потужності, а тисячі українців були вимушені виїхати в інші області або ж навіть за кордон. Питання масового безробіття завжди було проблемою української економіки, до того ж тисячі українців залишаються безробітними чи працюють неофіційно (рис. 2.1.3).

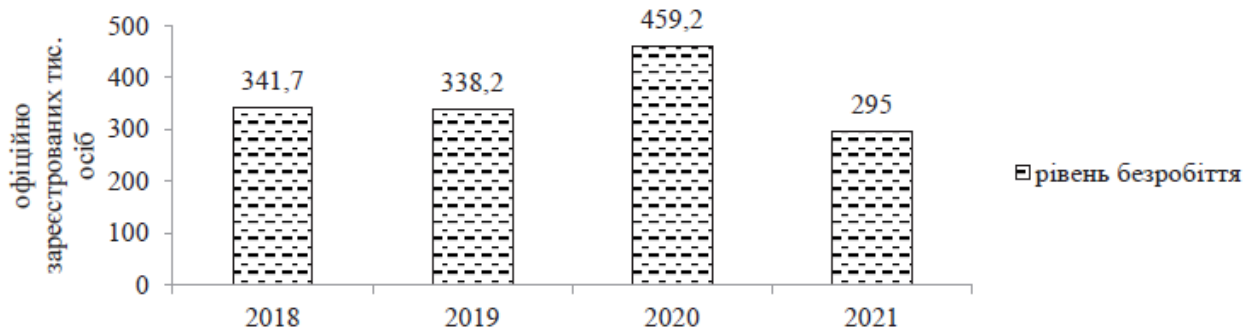

Рис. 2.1.3 Динаміка рівня безробіття в Україні протягом 2018-2021 рр., за [26]

У 2020 році кількість офіційно зареєстрованих безробітних досягла «піку» у дослідженому періоді. Локдаун став несподіваним фактором безробіття, однак вже у 2021 році спостерігається різкий спад – економіка стабілізувалась, багато робочих місць були переведені у дистанційний режим. Проте наступним, більш переломним періодом для зайнятих українців стала війна із росією у лютому 2022 (рис. 2.1.4).

Отож, у січні 2022 року показник дещо підвищився у порівнянні з кінцевим показником 2021 – приблизно на 20 тисяч осіб, у лютому показник майже не зазнав змін. В подальшому показник зазнав нестабільних коливань – така тенденція може бути спричинена кількома факторами: початком сезонних робіт, виїздом українців закордон, мобілізацією. За словами НБУ, рівень безробіття в Україні на теперішній час сягає близько 35%, тому стверджувати про позитивні зміни неможливо. Однак, залишати питання масового безробіття невирішеним означає лише погіршити і так хитке становище української економіки в стан війни та у повоєнному майбутньому. Нові робочі місця можуть стати чудовим рішенням даної проблеми. Варто відмітити, що Євсєєва

О. О. зосереджує увагу на процесі релокейту, як одному із векторів розв'язання проблеми безробіття у теперішній час. Так, переміщення потужностей в інше місце або навіть за кордон збереже робочі місця та надасть нові, підтримуючи економіку [22, с. 25].

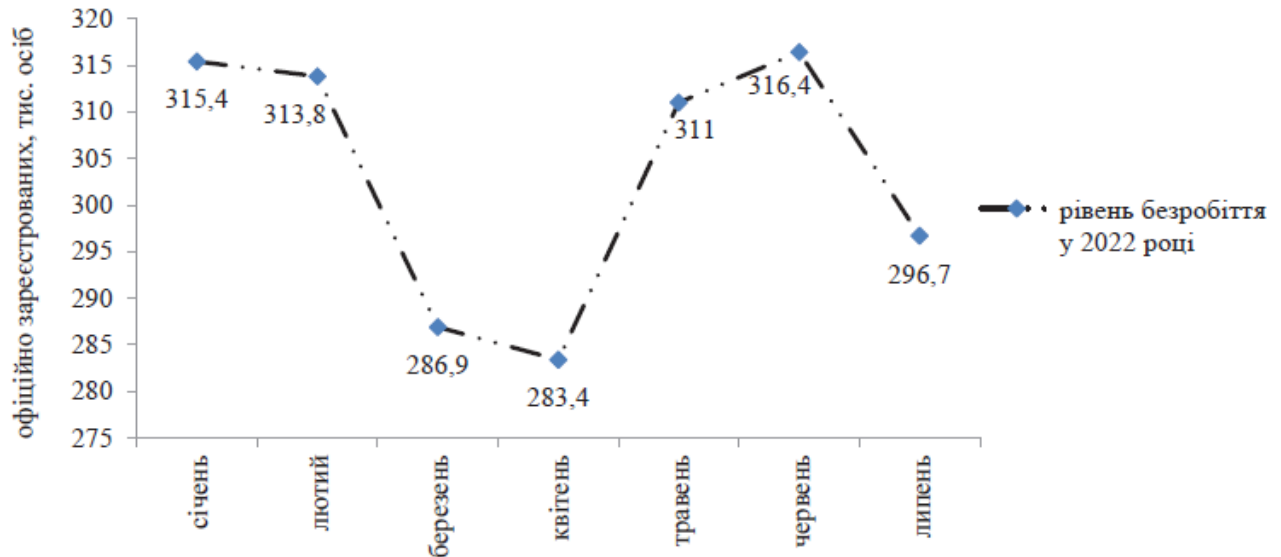

Рис. 2.1.4 Динаміка рівня безробіття в Україні протягом 2022 р., за [26]

Стан платіжного балансу України характеризує співвідношення суми грошових надходжень у країну з-за кордону і суми видатків країни за кордон. Війна з Росією призвела до значного погіршення платіжного балансу, спричинивши його дефіцит на рівні 3,3 млрд дол. США (проти профіциту \$0,4 млрд дол. США за аналогічний період 2021 року) (рис. 2.1.5).

У 2019 році порівняно із 2018 роком спостерігається позитивна зростаюча динаміка. Погіршення розпочалось з 2020 року, як можливий наслідок епідемії коронавірусу. За неповний 2022 рік відчутне катастрофічно різке зниження показника, спричинене війною, спостерігаються радикальні зміни обсягів валютно- фінансових потоків між резидентами і нерезидентами України, а також виникнення певних диспропорцій, що вимагають адекватної реакції органів макроекономічного регулювання. На жаль, зараз Україна не має змоги відшкодувати негативне сальдо платіжного балансу, адже зазнає значних втрат

для втримання економіки від краху та забезпечення громадянам базових потреб, порятунку ВПО від війни, обладнання військових провізією та обмундируванням, потребує допомоги партнерів з-за кордону. Варто зауважити, що значна сума допомоги надається безповоротно та безоплатно, тому показник міг бути значно гіршим. Логічним є те, що упродовж війни та деякий час після неї в Україні не буде змоги виправити стан даного показника, тому очікується його погіршення.

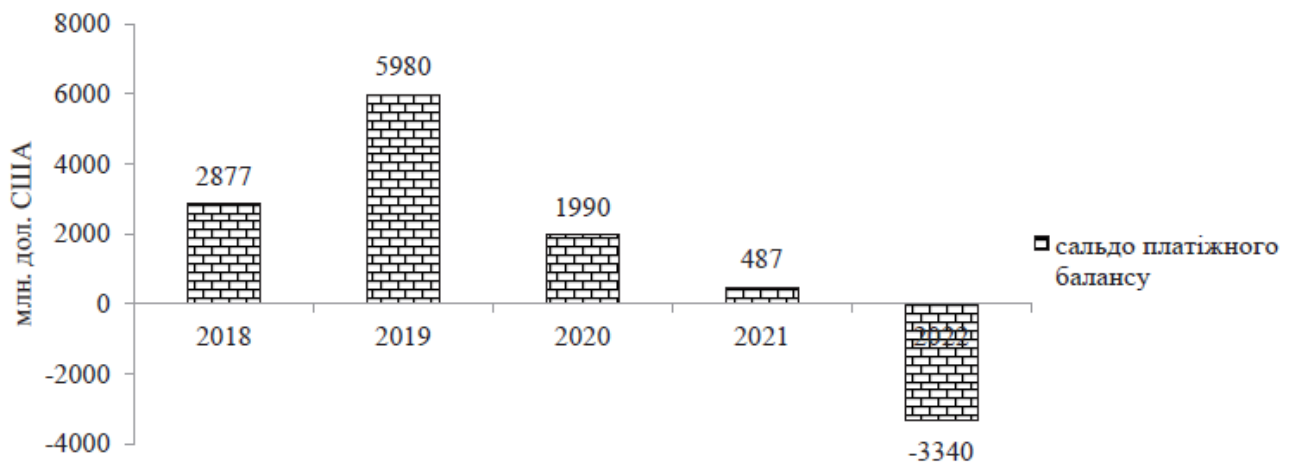

Рис. 2.1.5 Динаміка платіжного балансу України 2018-2022 рр., за [46]

Підсумовуючи сказане, варто зазначити, що процес адаптації України до війни все ще триває, та, на жаль, не має жодних термінів чи прогнозів дати свого завершення. Тому, дослідження таких показників як ВВП, інфляція та інші економічні категорії має ключове значення як з наукової точки зору, так і в практичній сфері, адже правильне визначення проблеми допоможе відшукати шляхи до її вирішення, які зараз особливо потрібні Україні та її економіці. Важливим буде дослідження нових сфер діяльності, заснування нових підприємств та підтримка вже існуючих, допомога з-за кордону і т. п.

Далі будемо аналізувати особливості організації культурно-пізнавального туризму та його інфраструктури в регіоні.

2.2. Організація культурно-пізнавального туризму та його інфраструктури в регіоні

Транскордонне співробітництво набуває все більшого значення у процесі європейської інтеграції України. Участь прикордонних регіонів у інтеграційних процесах сприяє покращенню життєвого рівня населення прикордоння, це позначається на стані руху людей, товарів та капіталів через кордон. Взаємодія між суміжними територіями сприяє мобілізації місцевих ресурсів з метою їх ефективного використання, робить можливим спільне вирішення першочергових проблем мешканців прикордоння. Все це веде до покращення добробуту населення та безпосередньо впливає на підвищення загального рівня соціально-економічного стану регіону. За таких умов особливої актуальності набуває питання вивчення умов та визначення пріоритетних напрямів залучення регіону до транскордонного співробітництва, яке виступає додатковим інструментом забезпечення сталого розвитку територій уздовж державного кордону.

Як регіон, що межує із країною ЄС та країною СНД одночасно, Чернівецька область потребує більш детального підходу щодо вивчення потенціалу розвитку її прикордонної інфраструктури. Завдяки своєму географічному розташуванню та історичному розвитку, область покликана відігравати вагомую роль у взаємозв'язках із Заходом. Область підтримує зовнішньоекономічні зв'язки більш ніж з 70 країнами світу. Основними торговими партнерами є Румунія, Німеччина, Італія, Польща, Білорусь, Туреччина. Серед держав світу за обсягами інвестування до економіки області лідерами є Кіпр, Туреччина, Італія, Ізраїль, Німеччина, Румунія, США [73].

Чернівецька область бере активну участь у транскордонному співробітництві із регіонами сусідніх країн, а саме Румунії та Молдови. Статистичні дані за 2021 рік свідчать, що на ці країни припадає майже 17%

зовнішньоторговельного обороту товарами і послугами області. Серед європейських країн Румунія є основним торгівельним партнером для підприємств краю [64]. За результатами 2021 року зовнішньоторговельний оборот Чернівецької області з Румунією становив 30,5 млн. дол. США, що складає 22,5% від зовнішньоторговельного обороту області із країнами Європи і 13,6% від загального товарообігу. У зовнішньоторговельних операціях Чернівецької області Молдова займає третє місце серед країн СНД. Зовнішньоторговельний оборот області з цією країною становив в 2016 році 6,8 млн. дол. США [64].

Однією з основних складових частин функціонування туристичної сфери є транспортна інфраструктура, що представлена автомобільним, залізничним та авіаційним транспортом, основними підприємствами якого є ВАТ «Компанія Чернівціоблавтотранс», Автопідприємство ВАТ «Денисівка», Вокзал станції Чернівці, Залізнична станція «Чернівці-Центральна», ВАТ «Авіакомпанія "Буковина"», Чернівецький структурний підрозділ «Украерорух», Комунальне підприємство «Міжнародний аеропорт "Чернівці"» [77]. Питома забезпеченість шляхами автомобільного сполучення на одиницю площі регіону у порівнянні з іншими областями України вища: на 1 тис. км² припадає 353 км автомобільних доріг із твердим покриттям (по Україні – 272,7 км). Щільність залізничних колій регіону складає 51 км шляхів на 1 тис. км² території, по Україні – 37 [64]. Варто зазначити, що при досить щільній мережі автошляхів та залізничних колій області, їх питома вага в Україні незначна та не перевищує за різними показниками 2%. Пасажирські перевезення в області забезпечують автомобільний, авіаційний, залізничний та міський електричний транспорт. Всіма видами пасажирського транспорту загального користування за 2017 р. надано послуг 94,8 млн. осіб. Загальний обсяг перевезених пасажирів у порівнянні з 2016 р. збільшився на 15,2%, але залишився меншим від рівня 2014 та 2015 рр. на 3,1% та 14,1% відповідно. Обсяг пасажирообігу в 2017 р. зріс на

11,9% і становив 885,4 млн. пас. км [64].

Водночас, для транспортної інфраструктури також характерні певні проблеми, зокрема рівень сервісу та якість обслуговування. Обслуговування туристів у Чернівецькому аеропорту, на залізничному та автовокзалі потребує докорінного поліпшення у зв'язку з відсутністю написів іноземними мовами, візків для перевезення багажу, зручних під'їздів для туристичних автобусів на посадку та висадку туристів, відсутністю оголошення іноземними мовами, незадовільним загальним санітарним станом.

Взаємодія транспортної та туристичної галузей допоможе кожній з них у короткі терміни вирішити більшість питань, пов'язаних із розбудовою туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі транспортних коридорів із залученням вітчизняних та іноземних інвестицій.

В Чернівецькій області на ділянці українсько-румунського кордону протяжністю 235 км. діє лише один автомобільний та один залізничний міжнародні пункти пропуску. Більша частина цих пунктів розміщена на українсько-молдовському кордоні (протяжністю 170 км.) – 11: 8 автомобільних та 3 залізничні. Для повітряного перетину кордону облаштовано міжнародний пункт пропуску в чернівецькому аеропорту.

Кількість пунктів пропуску на державному кордоні України та Румунії в Чернівецькій області є недостатньою, а пропускна здатність незадовільною, особливо під час уїк-енду та літнього сезону. Тому ведеться розбудова інфраструктури ще двох нових пунктів пропуску «Дяківці-Раковець» та «Красноїльск-Вікову де Сус», які мають бути відкриті вже найближчим часом. Є перспективи також щодо відновлення місцевих пунктів пропуску через Державний кордон в Путильському районі (с. Шепіт та Руська), які діяли до 2010 року.

Упродовж 2021 року в Чернівецькій області, за даними управління статистики Чернівецької області, діяло 65 суб'єктів туристичної діяльності (у

2016 році – 66), серед них 58,5% – підприємства-юридичні особи та 41,5% – фізичні особи-підприємці. Із загальної кількості туристичних підприємств 10 – туроператори та 51 – турагенти, суб'єкти, що займаються тільки екскурсійною діяльністю – 4 (табл. 1).

Таблиця 2.2.1

Суб'єкти за видами туристичної діяльності у 2021 році, за [17, 69]

	Кількість суб'єктів туристичної діяльності, усього	У тому числі	
		юридичні особи	фізичні особи-підприємці
Усього	65	38	27
<i>у тому числі за видами туристичної діяльності:</i>			
туроператор	10	10	-
турагент	51	27	24
тільки екскурсійна діяльність	4	1	3

Кількість суб'єктів туристичної діяльності в Чернівецькій області упродовж 2014-2017 рр. залишалася стабільною. Різке скорочення її вдвічі відбулося у 2014-му році (рис. 2.2.1).

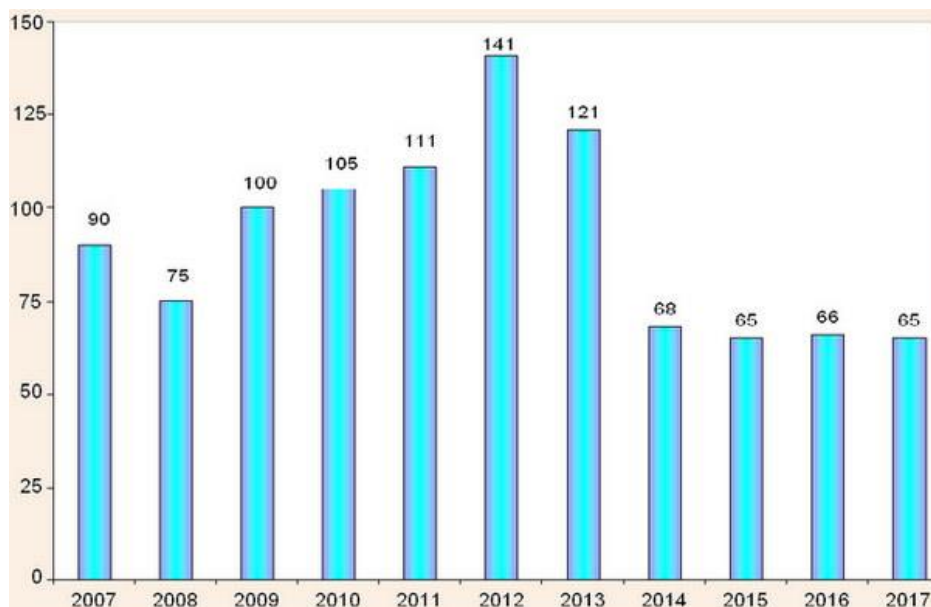

Рис. 2.2.1. Кількість суб'єктів туристичної діяльності, за [17]

Найбільше суб'єктів туристичної діяльності діє в м. Чернівці - 52. З них 9 туроператорів та 40 турагентів (табл. 2). Лише екскурсійним туризмом займаються 3 установи.

Таблиця 2.2.2

Розподіл суб'єктів туризму за видами туристичної діяльності по містах та районах у 2021 році, [17, 69]

	Кількість суб'єктів туристичної діяльності (одиниць)			
	усього	у тому числі за видами туристичної діяльності		
		туроператор	турагент	тільки екскурсійна діяльність
Чернівецька область	65	10	51	4
<i>міста</i>				
Чернівці	52	9	40	3
Новодністровськ	1	-	-	1
<i>райони</i>				
Вижницький	1	-	1	-
Глибоцький	1	-	1	-
Кіцманський	3	1	2	-
Новоселицький	5	-	5	-
Сторожинецький	1	-	1	-
Хотинський	1	-	1	-

Як свідчать офіційні дані, послугами туристичних організацій області скористалися 20,3 тис. осіб, яким було продано 10,3 тис. путівок на загальну вартість 184,3 млн. грн. Серед них 99,6% становили громадяни України і 0,4% - громадяни інших країн. Діти і підлітки становили 20,6% від загальної кількості туристів. Кількість обслугованих екскурсантів становила 5,6 тис. осіб [8].

Вітчизняні туристи за сприяння туристичних організацій виїжджали в 47 країн світу. Країнами-лідерами з прийому наших туристів стали: Болгарія – 7,4 тис. осіб, Туреччина – 4,2 тис., Єгипет – 3,5 тис. та Греція – 0,7 тис.

У межах держави було охоплено поїздками 1,1 тис. осіб туристів – громадян України або 5,7% від загальної кількості обслугованих туристів.

Найбільш популярною метою подорожей для усіх категорій туристів залишається дозвілля та відпочинок. З такою метою у 2017 році подорожувало

19,9 тис. осіб (97,9% від загальної кількості) (рис. 2.2.2).

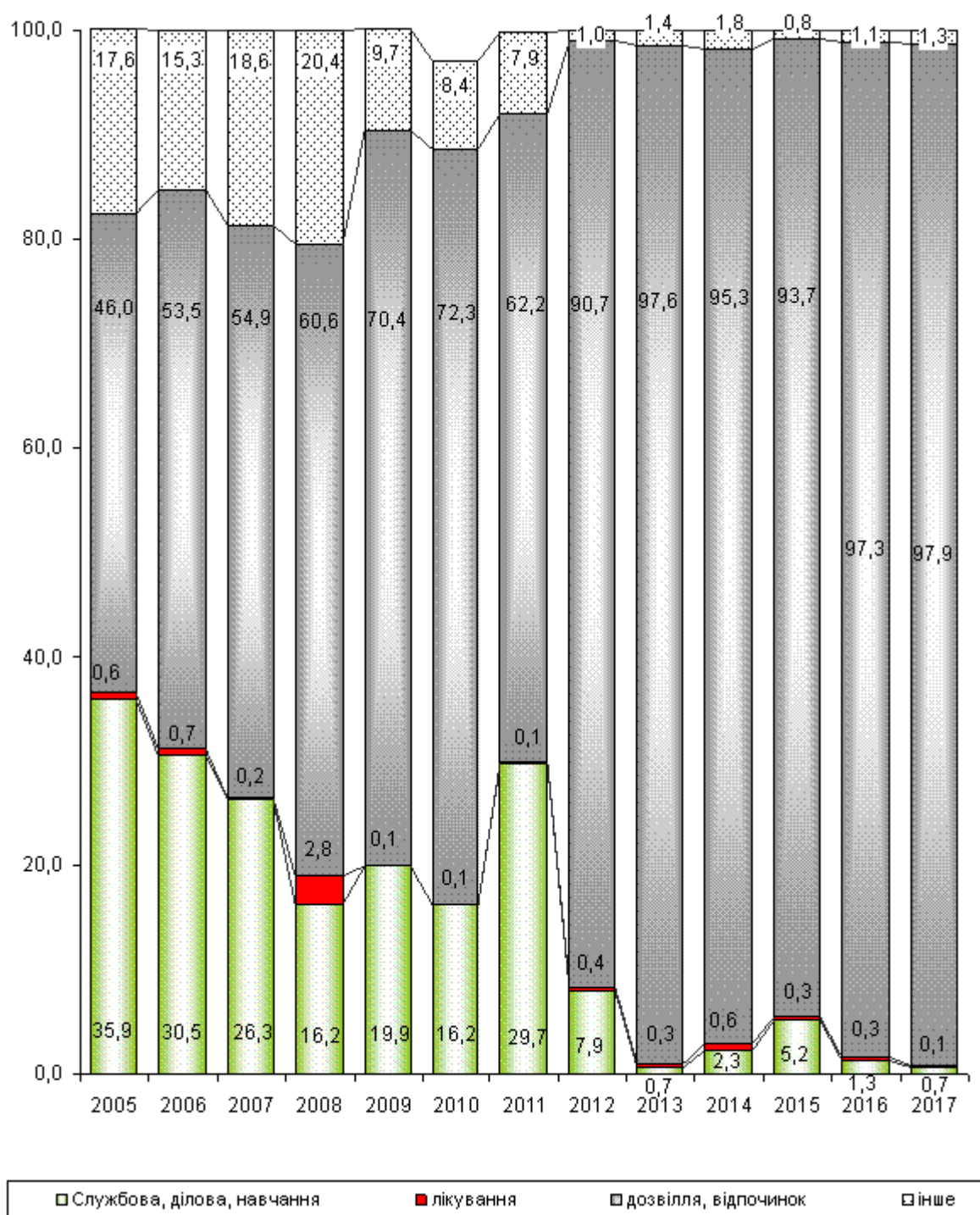

Рис. 2.2.2 Розподіл туристів за метою відвідування, за [6, 17]

Готельне господарство Чернівецької області є розвинутим і в цілому задовольняє попит туристів. Заклади розміщування пропонують номери від

«економ-класу» до «люкс-апартаментів». В останні роки в регіоні активно розвивається будівництво та відкриваються нові туристичні та готельно-ресторанні комплекси, де туристи можуть отримати широкий спектр відпочинкових, розважальних та побутових послуг.

У 2021 році на території області діяло 75 готелів та аналогічних засобів розміщення, що на 5,1% менше, ніж у 2016 році. У загальному потенціалі готелів та аналогічних засобів розміщування у 2021 році налічувалось 1,5 тис. номерів на 3,3 тис. місць. При підприємствах готельного господарства у 2021 році функціонувало 36 об'єктів сфери сервісу. Серед них 13 саун та басейнів, 5 ресторанів, кафе, барів, 4 автостоянки, 4 пральні та 10 інших об'єктів. У 2017 році в готелях та аналогічних засобах розміщування було обслуговано 117,0 тис. осіб, що на 10,7% більше, ніж у 2016 році.

У теперішній час готельне господарство – це галузь економіки, яка забезпечує валютні надходження за рахунок розвитку іноземного туризму. За 2021 рік у готелях та аналогічних засобах розміщування області (за офіційними статистичними даними) було прийнято на обслуговування 6,8 тис. іноземних громадян із 56 країн світу, що становило 5,8% від загальної кількості обслугованих. Загальна кількість ночівель, проведених іноземними громадянами, що відвідали Буковину у 2021 році, становила 22,7 тис., що у 2,0 раза більше, ніж у попередньому році. Серед громадян іноземних країн, які були прийняті в області, переважали приїжджі з Румунії - 1,5 тис. осіб, Білорусі - 0,9 тис., Молдови - 0,8 тис., Ізраїлю - 0,6 тис., Польщі, Туреччини - по 0,4 тис., Німеччини, Сполучених Штатів Америки – по 0,3 тис. осіб [17].

За мотивами відвідувань, як зазначають офіційні статистичні джерела, більша частка внутрішніх та іноземних туристів відвідали місто Чернівці з метою проведення дозвілля та відпочинку. Найбільш відвідуваними туристами залишаються пам'ятки архітектури історичного центру Чернівців, у тому числі об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО – колишня Резиденція Митрополитів

Буковини та Далмації. Тут знаходиться Буковинський інформаційно-комунікаційний центр розвитку історико-етнографічного туризму, що відіграє значну роль у популяризації туристичних об'єктів та інфраструктури. Також приїжджі туристи користуються послугами двох туристично-інформаційних центрів (у містах Чернівці та Вижиця).

Таким чином, Чернівецька область – привабливий регіон щодо розвитку міжрегіональної і міжнародної співпраці, зокрема й у галузі туризму. Проте питання забезпеченості та якості туристичної інфраструктури все ще є актуальними й першочерговими. Напрямки міжнародного туризму вдалося диверсифікувати завдяки реорганізації інфраструктури МКП «Міжнародний аеропорт “Чернівці”», який з 2016 р. відновив регулярне авіасполучення з Києвом. До війни здійснювалися авіаперельоти до Туреччини та Італії, що покращило умови прийому гостей міста Чернівців. Проте залізничне сполучення з містами України та ближнього транскордоння потребує здійснення комплексу заходів по розвитку.

2.3. Основні напрями вдосконалення розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні

Культурний потенціал суспільства є тим ресурсом, який може забезпечити успіх реформ, виступити запорукою національної консолідації та безпеки. На жаль, серед місцевих управлінських та політичних еліт досі панує ставлення до культури за принципом «залишкового» і «вторинного». Тому на порядку денному державної стратегії постає завдання формування якісно нової культурної політики, здатної зберегти єдність суспільства в умовах соціально-економічної кризи шляхом забезпечення доступу широких верств суспільства

до культурних цінностей.

Формування такої політики неможливе без створення стратегічних документів, які б визначали пріоритети дій органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері культури. Про це багато говорять в експертних колах, але сьогодні немає узгодженого концептуального бачення засад нової культурної політики. Підготовлену профільним міністерством «Довгострокову стратегію розвитку української культури – стратегію реформ» багато експертів критикують за відсутність концептуальних та інституційних новацій. Водночас альтернативний проект «Довгострокова стратегія розвитку культури в Україні до 2025 року», підготовлений експертами громадської структури Культурного Альянсу, не був погоджений Міністерством культури України.

Для вироблення спільного бачення стратегії розвитку культури необхідна злагоджена робота профільного міністерства, представників мистецької спільноти та неурядових експертних об'єднань. Відсутність взаєморозуміння та довіри у цьому питанні негативно впливає як на законотворчу діяльність, яка залишається фрагментарною, так і на повсякденну роботу органів влади. Критерієм ефективності культурної політики є консолідація суспільства. Українське суспільство проходить випробування на міцність під впливом соціально-економічної кризи та зовнішньої агресії. Постійні конфлікти в політичному середовищі між різними партіями підвищують рівень конфліктності в суспільстві. Під впливом популізму, який широко використовується політичними партіями, знижується легітимність державних органів. В результаті населення втрачає орієнтацію і стає заручником безвідповідальних політичних сил.

У такий період усвідомлення спільності історичної долі та культурних цінностей сприяє консолідації суспільства. Збереження та розвиток традицій і цінностей стає чи не єдиним шляхом подолання дезінтеграційних процесів.

Одним із критеріїв ефективності культурної політики є її відповідність національно-державним інтересам. Стала культурна політика стає фундаментальним чинником консолідації суспільства перед обличчям внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ефективність роботи в напрямку соціальної інклюзії безпосередньо пов'язана з функціонуванням інститутів громадянського суспільства. Проте досі практика управління зводилася переважно до адміністрування патронату закладів культури. У більшості випадків діяльність громадських структур не цікавить органи управління. Це обмежує ефективність культурної політики та спричиняє її фрагментарність. Необхідно ширше використовувати різні інструменти (діалог, консультації) для залучення інституцій громадянського суспільства, які професійно займаються культурою. Це враховуватиме різні соціально-культурні інтереси.

Отже, культурна політика сприятиме соціальній згуртованості, якщо вона буде соціально орієнтованою. Близькість суспільно важливих питань робить його засобом консолідації. Сприймати діяльність закладів культури як виключно комерційні чи елітні заклади, як це прийнято, було б помилкою. Такий підхід сприяє відчуженню культурного процесу від реальних проблем суспільства та обмежує можливості використання ресурсів громадянського суспільства. Сучасна практика управління є вузьковідомчою і багато в чому бюрократичною. Розпорядження бюджетними коштами на підтримку культурних проектів залишається закритим. Відсутні зміни в інституційному розвитку управлінських структур. У такій ситуації втрачаються суспільно значущі напрями культурної політики, що часто стає предметом критики з боку недержавних інституцій.

Нова культурна політика має гармонійно поєднувати інформаційну, освітню та фінансову складові, спрямовані на розвиток культурного рівня населення. У цій моделі управління органи управління стають партнерами

професійних закладів культури, недержавних структур, освітніх організацій та ЗМІ з метою посилення консолідації суспільства.

Ефективність культурної політики вимірюється як кількісними, так і якісними показниками. До перших належать: сума бюджетних коштів, що виділяються на культуру; валові статистичні показники, що характеризують функціонування установ (їх кількість, обсяг наданих послуг); кількість прийнятих нормативних актів, що регулюють культурну політику держави. Перераховані показники необхідно доповнити якісними характеристиками щодо розуміння громадянами історичного поступу, самоідентифікації та громадянської відповідальності.

Сучасна культурна політика реалізується в умовах трансформації центральної влади та децентралізації управління. На порядку денному – питання розмежування компетенції та відповідальності між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування у реалізації культурної політики. Поки що експертному середовищу та управлінцям бракує систематизованого бачення специфіки культурної політики в нових умовах. Є навіть чимало ідей, які розглядають децентралізацію як крок до появи культурної автономії в регіонах. Виникнення таких сумнівних очікувань провокує саме відсутність чіткого розуміння функціональних розмежувань у реалізації культурної політики між центром і регіонами.

Передача відповідальності за гуманітарний і культурний розвиток органам місцевого самоврядування актуалізує проблему визначення потенціалу місцевої влади щодо спроможності реалізовувати відповідну культурну політику. Найближчим часом органи місцевого самоврядування повинні будуть самі визначати пріоритети розвитку культури з урахуванням етнічної, історичної та соціальної специфіки регіонів. Ця специфіка повинна поєднуватися з національними культурними програмами. Тому необхідна системна підготовча робота для налагодження взаємовідносин між

регіональними та національними особами, які приймають культурні рішення. Також необхідно забезпечити органи місцевого самоврядування достатніми фінансовими ресурсами та інституційною підтримкою [74, с. 55].

Коаліційна угода містить завдання знайти альтернативні джерела фінансування сфери культури. Однак він досі не реалізований. Заклики до комерціалізації закладів культури не завжди є конструктивними, оскільки підприємництво в цій сфері може відігравати лише допоміжну роль. Робота закладів культури пов'язана з виконанням важливих соціальних функцій, тому вони повинні мати належне фінансування з державного та місцевого бюджетів.

Потенціал державно-приватного партнерства використовується не повністю. Розповсюдження практики створення малих підприємств у сфері культури сприяло б збільшенню обсягу послуг для населення. Децентралізація відкриває нові можливості для розвитку міських закладів культури. Загальноприйнята практика утримання останніх за рахунок місцевих бюджетів лише в умовах децентралізації має бути доповнена такою формою, як культурне замовлення, коли фінансування різноманітних проєктів здійснюється на конкурсних засадах. Форми та порядок здійснення культурного замовлення розробляються органами місцевого самоврядування за участю регіональних мистецьких організацій. Такий механізм сприятиме збереженню культурного розмаїття регіонів і забезпечить пов'язаність регіональних програм із національними.

Отже, найближчим часом необхідно розробити концепцію цієї структури, підготувати узгоджену програму діяльності та забезпечити відповідне фінансування її діяльності.

На Буковині, крім українців, проживає чимало людей інших національностей. Таке багатовікове сусідство та природне взаємопроникнення національних традицій і кулінарних уподобань призвели до створення своєрідної кухні, яка виділяється різноманітністю продуктів, смакових

комбінацій і способів приготування страв. Буковина є унікальним регіоном нашої країни, який має різноманітну культурну спадщину та гастрономічні традиції. Чимало буковинських страв заслужено є національною гордістю країни: чинахи, мамалига, бринза, кутя та багато інших [68]. «Буковинська кухня – це коронація і сублимація ландшафтів, культур, поезії, де «дзеркальний короп пряно мовчав п'ятьма мовами» [78].

Але не лише страви роблять Буковину привабливою для гастрономічних туристів, вона знана унікальними краєвидами та природними ресурсами, що забезпечують місцеву гастрономію свіжими та натуральними продуктами: молочна продукція (молоко, сир, бринза, вурда, гусянка); риба (форель річкова, короп); кукурудза; березовий сік; лікарські трави; виноград та продукти їх переробки (сік, вино, оцет); фрукти та ягоди (яблука, сливи, груші, абрикоси, персики, полуниця, лохина) та продукти їх переробки (сухофрукти, повидло, джеми); гарбузи; лісові гриби, горіхи та ягоди; продукти бджільництва; квашена продукція (капуста, яблука, кавуни, гриби, маритури); м'ясна продукція домашнього виробництва, дичина та ін. [39].

Однак, на жаль, цей потенціал ще не повністю використовується. Одним з головних напрямів розвитку гастрономічного туризму є маркетинговий підхід, який передбачає застосування маркетингових інструментів з метою привернення уваги та зацікавленості у гастрономічній продукції та послугах потенційних клієнтів та гостей Буковини.

Перш за все, необхідно створити бренд Буковини як гастрономічного регіону шляхом просування традиційних страв та напоїв, а також популяризації місцевих кулінарних звичаїв.

До цього процесу потрібно залучати місцевих виробників, позиціонуючи їхні продукти як екологічно чисті та високоякісні.

Другим кроком є розробка гастрономічних маршрутів на Буковині, які пропонують відвідувачам певні ресторани та кав'ярні, де можна скуштувати

традиційні страви; або маршрути, які передбачають відвідування буковинських ринків, фермерських господарств, продуктових магазинів та інших місць, де туристи зможуть придбати місцеві продукти, познайомитись з національною кухнею, звичаями, традиціями приготування та вживання страв.

Третім кроком є проведення цілеспрямованих маркетингових кампаній для просування гастрономічного туризму на Буковині.

Ці кампанії повинні включати рекламу у ЗМІ, соціальних мережах, туристичних сайтах із залученням блогерів і журналістів до написання матеріалів про регіональні традиції та культуру, страви кухні, організацію гастрономічних заходів і фестивалів, ярмарок.

Також доречно використовувати інноваційні технології для розвитку гастрономічного туризму. Наприклад, створення мобільних додатків, які допоможуть туристам знайти найближчі заклади ресторанного господарства, дізнатись про акції та знижки, а ще про історію та особливості місцевих страв і продуктів.

Крім того, актуально створити зручну та інформативну інфраструктуру для гастрономічних туристів, таку як карти місцевих ресторанів, кулінарних турів, музеїв та інших місць, які можуть зацікавити гостей краю. Приміром відвідування ферм та господарств, де можна побачити частково процес виробництва місцевих продуктів, здійснити їх дегустацію, взяти участь у майстер-класах. Іноді один і той же продукт, який виготовляють у різних районах області, дає нам неоднакові смаки. Це пов'язано з певними особливостями географічних ландшафтів, клімату, трави, яку їдять тварини, пропорціями складників та ін., що створює багатство смаків для гурманів.

Зрештою, важливо не забувати про екологічну сторону гастрономічного туризму. Необхідно стимулювати місцевих виробників та рестораторів до використання екологічно чистих продуктів та пакувань, а також розробляти програми збереження природних ресурсів та зменшення відходів.

Застосування цих маркетингових підходів дозволить:

1. Збільшити кількість туристів, які обирають Буковину як напрямок гастрономічного туру, що призведе до зростання доходів для місцевих закладів харчування та інших підприємств, пов'язаних зі сферою гастрономічного туризму.
2. Підвищити популярність буковинських продуктів та страв серед туристів, що стимулюватиме регіональну промисловість розширювати свої виробництва та створювати більше якісних продуктів.
3. Посилити обізнаність туристів про місцеву культуру та історію через їжу та гастрономічні традиції, що викликатиме їх інтерес до інших аспектів культури та історії Буковини.

Отже, гастрономічний туризм на Буковині має великий потенціал і тому ці можливості потрібно реалізовувати шляхом розробки ефективної маркетингової стратегії та створення зручної та інформативної інфраструктури для відвідувачів краю.

Таким чином, місцева гастрономічна культура повинна стати не лише скарбом України, а й популярним напрямком для міжнародних туристів, які бажають насолоджуватися новими смаками та відкривати для себе нові культури та звичаї. Розвиток гастрономічного туризму сприятиме не тільки популяризації буковинських продуктів та страв, а й збільшенню прибутку для місцевих бізнесів та збереженню культурної спадщини.

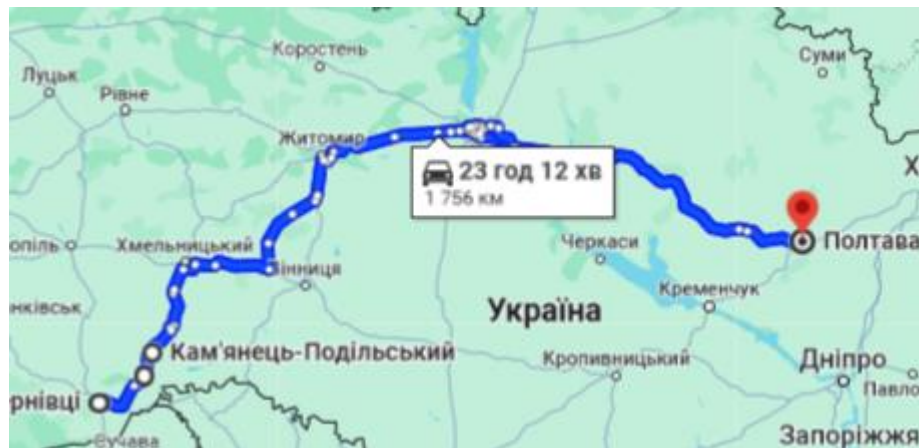
Культурно-пізнавальний тур “Краєвиди Дністра”

Тур: Полтава – Чернівці – Хотинська фортеця – Кам’янець-Подільський – Полтава. Виїзд по п’ятницях. Сезонність: цілий рік. Тривалість: 3 дні.

Таблиця 2.3.1

Опис туру

Характеристика туру	Конкретизація ознак
Вид туру за метою подорожі	Культурно-пізнавальний
Вид туру за кількістю та категорією споживачів	Груповий,
Дати туру:	П’ятниця-неділя
Виїзд:	Полтава
Маршрут	Полтава – Чернівці – Хотин – Кам’янець-Подільський – Полтава
Загальна протяжність маршруту, км	1695
Тривалість туру	3 дні / 2 ночі
Транспортні послуги	Мікроавтобус
Розміщення	-
Обід	У Кам’янець-Подільському
Страховання	Стандартне від нещасних випадків

2.3.1 Карта маршруту “Краєвиди Дністра”

День 1. Виїзд із Полтави. Заїзд до Чернівців.

День 2. Програма туру: екскурсія Хотинською фортецею, прогулянка по мальовничих берегах Дністра, стрільба з лука, прогулянка Старим Містом – Кам’янцем-Подільським, огляд "Старого Замку", прогулянка до Бакотської затоки – або як ще називають, Дністровським морем.

08:00 Ранній виїзд з Чернівців (збір групи пл. Філармонії). Переїзд до Хотинської фортеця. Екскурсія "Фортеця на Дністрі". Під час екскурсії ви побачите архітектурний комплекс фортеці, та виставкові зали зі старожитностями, та середньовічною зброєю. Протягом декількох сотень років ця фортеця невпинно охороняє береги Дністра, малюючи, наче художник, красиві краєвиди. Хотинська фортеця – свідок численних війн та баталій.

Протягом століть вона була центром розвитку ремесел, та торгівлі, культури та економіки. Ця середньовічна красуня може багато розповісти тому, хто бажає вислухати її.

Короткий переїзд до Кам'янця-Подільського. Екскурсія "місто на камені" відкриє для вас надвичайно красиве місто, яке охоронялось впродовж багатьох століть. А "Старий замок" став окрасою та "перлиною" міста Кам'янця-Подільського. Стара частина міста є історико-архітектурним заповідником. Тут знаходиться музей-заповідник, картинна галерея, планетарій і найцікавіше - справжній середньовічний замок! Вас чекають: середньовічна Ратуша, вірменський колодязь, а також Петропавлівський костіол і багато іншого... Обід.* А для справжніх відчайдухів пропонуємо огляд музею тортур, який зберіг в собі, всі секрети.

Переїзд до Бакоти. Дорога до Бакоти проходить повз Дністровське водосховище. Бакота - в перекладі з древньоруської мови означає "прекрасний вид". Таки дійсно, панорами вас здивують. На території Національного природного парку «Подільські Товтри», знаходиться шматочок раю – Бакота. Бакота – село, Колодіївської сільської ради Кам'янець-Подільського району. Але цього села ви не знайдете на карті України. Колишні його мешканці не можуть повернутися, поблукати між порожніми хатами, подивитися на закинуті садки. Бо там, де колись була Бакота, сьогодні тече Дністер. У зв'язку з будівництвом Дністровського гідровузла рішенням облвиконкому від 27 жовтня 1981 року Бакоту було виключено з облікових даних...

День 3. Переїзд до Полтави.

Таблиця 2.3.2

Калькуляція туру “ Краєвиди Дністра”

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Розрахунок	Загальна сума, грн
1	Трансфер 1695 км (Полтава – Чернівці – Хотин – Кам’янець-Подільський – Полтава)	Х	х	х	7051
2	Обід	– 200/особа	1день	200*1*17	3400
3	Екскурсійні послуги (не входить у вартість туру)	-	-	-	-
5	Заробітна плата гіда	500	1		500
	Основні витрати	х	х		10951
6	Накладні витрати	х	5,0% (від основних витрат)	10951*5,0 %	548
7	Страховання туристів від нещасних випадків	х	5,0 % (від основних витрат)	10951*5,0 %	548
8	Прибуток	х	30 % (від основних витрат)	10951*30 %	3285
9	Загальна вартість туру		16		15332

Вартість туру для для групи з 16 осіб – 960 грн/особа.

Мова супроводу та проведення екскурсій – українська

Додатково:

- особисті витрати та сувеніри;
- вхідні квитки в туристичні об’єкти;
- харчування;
- особисті витрати та сувеніри.

У вартість туру входить: проїзд автобусом в обидві сторони; екскурсійна програма; супровід гіда-екскурсовода.

У вартість туру не входить: вхідні квитки.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Дослідивши питання розвитку культурно-пізнавального туризму у Чернівецькій області можна зробити наступні висновки.

1. Здатність реагувати на виклики глобальних економічних змін має бути спільною для реалізації культурної політики. У цьому контексті досить позитивним підходом, що відповідає новим суспільним можливостям, є максимально використати зміни для якомога повнішого задоволення культурних потреб суспільства. Культурна політика має не лише протистояти змінам, але й ефективно керувати цим процесом в умовах глобальної економічної та культурної трансформації.

2. Багата культурна спадщина Чернівецької області формує передумови для розвитку екскурсійного, фестивального, етнографічного та ін. видів та форм культурно-пізнавального туризму.

3. Представники українського туристичного бізнесу, працюючи як волонтери на гуманітарному та інформаційному фронтах, підсилюють увагу до історичного і культурного надбання нашої країни, залучають кваліфіковані людські і фінансові ресурси для збереження та подальшого відновлення об'єктів культурного надбання.

4. Процес адаптації України до війни все ще триває, та, на жаль, не має жодних термінів чи прогнозів дати свого завершення. Тому, дослідження таких показників як ВВП, інфляція та інші економічні категорії має ключове значення у практичній сфері, адже правильне визначення проблеми допоможе відшукати шляхи до її вирішення, які зараз особливо потрібні Україні та її економіці. Важливим буде дослідження нових сфер діяльності, заснування нових підприємств та підтримка вже існуючих (в тому числі, туристичних), допомога з-за кордону і т. п.

5. Таким чином, Чернівецька область – привабливий регіон щодо розвитку міжрегіональної і міжнародної співпраці, зокрема й у галузі туризму. Проте питання забезпеченості та якості туристичної інфраструктури все ще є актуальними й першочерговими.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баланюк Ю. С. Політико-правові механізми формування та збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. політ. наук за спец. 23.00.02 (політичні інститути та процеси). Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. 212 с.
2. Барвиста Буковина. Горизонти цільового туризму / [Бузинський М.Д., Никирса М.Д., Коржик В.П., Бучко Ж.І.]. Чернівці: Прут, 2009. 152 с.
3. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: [Монографія]. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2001. 395 с.
4. Боднарюк Б., Сандуляк І. Туристичні маршрути Буковини та Чернівців у 20-х–30-х рр. ХХ ст. *Буковинський журнал*. 2008. №3. С. 156-166.
5. Бруч В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 4. С. 23–30.
6. Бучко Ж., Антоняк Е. Аналіз туристичних потоків України-Румунії у контексті транскордонного туризму. *Географія та туризм*. 2016. Вип.35. С.26-35.
7. Бучко Ж. І. Інфраструктурні чинники транскордонного туризму в Чернівецькій області. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія*. 2019. Вип.808. С.93-99.
8. Бучко Ж. І., Круль Г.Я. Просторовий аналіз розвитку готельно-ресторанної інфраструктури туризму у Чернівецькій області. *Географія та туризм*. 2011. Вип.11. С.34-41.
9. Бучко Ж. Транскордонний туризм у контексті євроінтеграції України. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія*. 2015. Вип.744-745.

C.109-111.

10. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.

11. Вікі любить пам'ятки. Офіційний сайт. URL: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=culturecrimes>.

12. Власенко Н. Як живе туристична галузь України в період війни. *Made for minds*. URL: <https://www.dw.com/uk/yak-zhyve-turystychna-haluz-ukrainy-v-period-viiny/a-61838301> (дата звернення: 20.04.2024).

13. Всесвітня туристична організація. Офіційний веб-сайт. URL: <http://unwto.org/>.

14. Гаврищук Є. Діяльність меморіальних музеїв Буковини. *Буковинський журнал*. 2006. №1. С. 214-220.

15. Гапоненко Г., Євтушенко О., Шамара І. Пріоритетні напрями забезпечення сталого розвитку туризму України в умовах пандемії. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5. С. 227–235.

16. Глушко В. Вектор розвитку туризму в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2019. №2. С. 64-75.

17. Головне управління статистики у Чернівецькій області. URL: [http://www. http://www.cv.ukrstat.gov.ua/](http://www.cv.ukrstat.gov.ua/).

18. Грицюк М., Грицюк Ю. Побудова стратегії сталого розвитку туризму в Карпатському регіоні. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна*. 2017. Вип. 27, № 2. С. 130-136.

19. Давимука О. О., Дєнков Д. Д. Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України. Дослідження за результатами глибинних інтерв'ю з власниками та топ-менеджерами українських компаній. Київ – Харків : Видавець О. А. Мірошніченко, 2020. 188 с. URL: https://cpd.com.ua/ukr-eng%20covid-19_economics_ukraine.pdf.

20. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL:

www.ukrstat.gov.ua.

21. Енциклопедія сучасної України. Інфляція. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=12446

22. Євсєєва О. О. Релокейт бізнесу в умовах війни: виклики, механізми впровадження, переваги та недоліки. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду*: Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція. Чернігів, 2022. С. 25-28.

23. Іванова І., Толстанов О. Шляхи соціально-економічного розвитку регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. №19. С. 102-109.

24. Індекс інфляції в Україні 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>.

25. Заваріка Г., Зеленко О. Сталий туризм як інструмент збереження культурної спадщини та відновлення постраждалих територій. *Економіка та суспільство*. 2022. №39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1424/1371>.

26. Кількість зареєстрованих безробітних. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/2022/> безробітні.

27. Конвенція ООН про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_089 (дата звернення: 14.05.2024).

28. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини від 17.10.2003 р. / ЮНЕСКО. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_d69/page (дата звернення: 20.05.2024).

29. Костащук В.І. Мета відвідування як прояв мотивації розвитку міжнародного туризму (на прикладі Чернівецької області). *Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід*: Матеріали VII міжнародної конференції. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2013. С.229-233.

30. Кржиковська К. Створено реєстр пошкоджень культурних цінностей в Україні. *Polska Agencja Prasowa*. URL: <https://www.pap.pl/ua/news%2C1196104%2Cstvoreno-reestr-poszkodzen-kulturnikh-cinnosteyvukraini-narazi-u-spisku-277> (дата звернення: 20.05.2024).

31. Логвин М., Карпенко Н., Шуканов П. Історико-культурна спадщина як чинник розвитку регіональної туристичної дестинації. *Східна Європа: економіка, бізнес і управління*. 2019. Вип. 4 (21). С. 393–399.

32. Любіцева О.О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України: Навч. посіб. Київ: Альтерпрес, 2007. 369 с.

33. Мазур Т. В. Імплементація в законодавство України міжнародно-правових норм ООН та ЮНЕСКО щодо охорони культурної спадщини. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. Том 19. №1. С. 110-118.

34. Мапа культурних втрат (2022). *Український культурний фонд*. URL: <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення: 11.06.2022).

35. Мацука В., Осипенко В. Закономірності та тенденції розвитку регіональних ринків туристичних послуг. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія «Економіка»: збірник наукових праць. Маріуполь: Новий світ, 2012. Вип. 3. С. 158-166.

36. Мультимедійна платформа іномовлення України. Наслідки війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3533894-naslidki-vijni-v-ukraini-inflacia-cogoric-perevisit-30.html>

37. Науменко В. О., Ріппа М. Б. Міжнародна фінансова допомога для України в умовах повномасштабного вторгнення росії. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду* Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція. Чернігів, 2022. С. 41–43.

38. Національна економіка. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

39. Незвещук-Когут Т. Передумови та перспективи розвитку

гастрономічного туризму на Буковині. *Сучасний стан та перспективи розвитку туризму*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 2-4 травня 2018 р.). Чернівці, 2018. С. 113.

40. Немець Л., Моштакова Н. Культурна спадщина Луганської області / Л.Немець. *Часопис соціально-економічної географії*: Міжрегіон. зб. наук. праць. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. Вип. 7 (2). С. 144-152.

41. Обіход Т. В., Бородіна О. М. Трансформація економіки України після війни. *Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду*: Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція. Чернігів, 2022. С. 29-31.

42. Пам'ятки під обстрілами: як захистити культуру від війни? *20 хвилин*. 9 травня 2022. URL: <https://zt.20minut.ua/kul-tura/pamyatki-pid-obstrilami-yak-zahistiti-kulturu-vid-viyni-11603231.html> (дата звернення: 11.05.2024).

43. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник. К.: Видавництво: Альтерпрес, 2003. 352 с.

44. Панова І. О. Проблеми та перспективи розвитку гастрономічного туризму в Україні. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2021. Вип. 13. С. 196-208.

45. Паспорт Чернівецької області. 2021. URL: <https://bukoda.gov.ua/chernivecka-oda/structure/departament-regionalnogo-rozvitku/pasport-cherniveckoyi-oblasti>.

46. Платіжний баланс України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance/>.

47. Поливач К. А. Історико-культурна спадщина як фактор розвитку регіонів та населених міст України [Текст]. *Український географічний журнал*. 2005. № 1. С. 55-62.

48. Пошкоджені ворогом історичні пам'ятки оцифровують за допомогою сучасних технологій. *BuildPortal*. 31.05.2022. URL: <https://budport.com.ua/>

news/24308-poshkodzheni-vorogom-istorichni-pamyatki-ocifrovuyut-zadopomogoyu-suchasnih-tehnologiy-foto-video (дата звернення: 11.05.2024).

49. Про внесення змін до Закону України “Про туризм”: Закон України. *Відомості Верховної Ради України* [Текст]. 2004. №13. Ст. 180.

50. Про курорти: Закон України (зі змінами і доповненнями) № 2026-III від 05.10.2000. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 50. Ст. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (дата звернення: 14.05.2024).

51. Про охорону культурної спадщини: Закон України (зі змінами і доповненнями) від 8.06.2000 № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 24.05.2024).

52. Про туризм: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. №31. Ст.241 (в редакції від 04.08.2011). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre>.

53. Рамкова конвенція Ради Європи ETS № 199 від 27 жовтня 2005 р. про значення культурної спадщини для суспільства. URL: <https://rm.coe.int/1680083829> (дата звернення: 14.05.2024).

54. Регіональний туризм: стратегія, ресурси, перспективи розвитку: Монографія / Кол. авторів; ред. Н. П. Мешко, В. Є. Редько, О. П. Крупський. Дніпро, 2016. 321 с.

55. Роїк О., Лущик М. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області з урахуванням сучасного стану. *Економіка і суспільство*. 2018. № 17. С. 158-164.

56. Сандуляк І. Музейні установи північної частини Буковини як туристичні об'єкти 50-80 рр. ХХ ст. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*: зб. наук. праць. Чернівці: Золоті литаври, 2006. Т. 2 (22). С. 228-237.

57. Сандуляк І. Старожитності Північної Буковини як туристичні об'єкти.

Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: зб. наук. праць. Чернівці: Прут, 2009. Т. 1 (27). С.102-110.

58.Скутар Т.Д. Біосоціальні рекреаційно-туристичні ресурси Чернівецької області. *Регіон – 2014: суспільно-географічні аспекти*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (Харків, 3-4 квітня 2014 р.) / [Гол. ред. колегії Л.М. Нємець]. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. С.243-245.

59.Соціально-економічний розвиток Чернівецької області за 2021 рік. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/depart%20region%20rozvytku/analitichni%20materialy/prezentatsiya-sichen-veresen-2021-roku.pdf>.

60.Статистичний щорічник України за 2019 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2020. 465 с.

61.Статистичний щорічник України за 2020 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2021. 454 с.

62.Статистичний щорічник України за 2022 рік / Державна служба статистики України: за ред. І. Є. Вернера / відп. за вип. О.А. Вишневська. Київ, 2023. 387 с.

63.Стратегії сталого розвитку в туризмі та готельно-ресторанному бізнесі: можливості і проблеми запровадження в Україні : кол. монографія / за ред. д-ра іст. наук, проф. Чепурди Г. М.; Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси : ЧДТУ, 2021. 189 с.

64.Статистичний щорічник Чернівецької області за 2017 рік. Чернівці: ДКСТУ, 2018.

65.Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017>.

- 66.Теличук Б. Як відбудувати Україну після війни. *Ukrainer*. 11.05. 2022. URL: <https://ukrainer.net/vidbudova/> (дата звернення: 20.05.2024).
- 67.Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія / Т.І. Ткаченко. К.: КНТЕУ, 2006. 537 с.
- 68.Традиційна кухня України: чим пригощають у різних регіонах. Буковина – чинахи, мамалига і бринза. URL: <https://acc.cv.ua/news/chernivtsi/tradiciynakuhnya-ukrayini-chim-prigoschayut-u-riznih-regionah-bukovina-chinahi-mamaliga-ibrinza-15365>.
- 69.Туристична діяльність в Україні у 2021 році: стат. бюлет. / [відп. за вип. О.О. Кармазіна]. К.: Державна служба статистики України, 2022. 78 с.
- 70.Туристичний імідж регіону: монографія / за ред. А.Ю. Парфіненка. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 312 с.
- 71.Управління культури Чернівецької ОВА. Офіційний сайт. URL: <https://bukoda.gov.ua/chernivecka-oda/structure/upravlinnya-kulturi>.
- 72.Фінанси та економіка. Інтерв'ю Дениса Шмигала. URL: <https://finbalance.com.ua/news/shmihal-vvp-ukrani-v-2022-rotsi-vpade-ne-menshe-nizh-na-35>.
- 73.Фреяк А. В. Тенденція розвідки транскордонного спіробітництва в контексті євроінтеграційного курсу України (на прикладі Чернівецької області в складі Єврорегіону «Верхній Прут»). *Актуальні проблеми міжнародних видань*. 2013. Вип.112. Ч.ІІ. С.327-333.
- 74.Химинець В. В., Цімболинець Г. І. Історико-культурна спадщина як чинник стимулювання економічного розвитку регіону. *Регіональна економіка*. 2020. №3. С. 57–64.
- 75.Чернівецька обласна військова адміністрація. Офіційний веб-сайт. URL: <https://bukoda.gov.ua/>.
- 76.Чубка О.М., Косик В.М. Вплив війни на економіку України. Східна Європа: Економіка, бізнес та управління. 2022. Випуск 3 (36). С. 131-136.

- 77.Школа І.М. Менеджмент туристичної індустрії: Навчальний посібник / За ред. проф. І.М. Школи. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2003. 662 с.
- 78.Шкрібляк М., Ставчанська К. Смаки Буковини. Гастрономічний путівник традиційної кухні. Чернівці : Видавництво 21, 2022. 416 с.
- 79.Явкін В.Х., Руденко В.П., Андрійчук В.М., Король О.Д. та ін. Географічні аспекти розвитку туризму на прикладі України та Польщі: Монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. С.141-149.
- 80.Buchko Z. Cross-Border Tourism in Bukovina // Scientific Review of Physical Culture. 2018. Vol.8. Issue 1. pp.37-42. URL: <http://62.93.45.40/srpc/Articles/Volume-8/Issue-1/5.aspx>.
- 81.Concepts, Definitions and Classifications for Tourism Statistics. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284401031>.
- 82.Rudenko V., Dzhaman V., Buchko Zh., Dzhaman Ya., Mruchkovstyy P. Theoretical-Methodological Basis for Studying the Preconditions of Ethnic Tourism in Multi-ethnic Urban Settlements. The Case of Chernivtsi City, Ukraine // Journal of Settlement and Spatial Planning. 2016. Vol.7. No.2. P.157-165. URL: http://geografie.ubbcluj.ro/ccau/jssp/arhiva_2_2016/06JSSP022016.pdf.